

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN TARIM ENTEGRASYON SÜRECİ ve TÜRK CUMHURİYETLERİNİN TARIM ENTEGRASYON PROJEKSİYONU

Yrd. Doç. Dr. H. Serdar YALÇINKAYA

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ereğli Kemal Akman MYO
syalcinkaya@konya.edu.tr

Yrd. Doç. Dr. M. Ali AKTAŞ

Aksaray Üniversitesi, Şereflikoçhisar Uygulamalı Teknoloji ve İşletme Yüksekokulu
maktas978@gmail.com

Öz

Bu çalışmanın amacı; Türk Dünyası içerisinde gıda güvenliğini sağlamak için, ortak tarım politikalarının geliştirilebilirliğini ve projeksiyonlarını araştırmaktır.

Dünyada ekonomik problemler içerisinde gıda güvenliği ve gelir yetersizliği oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Gıda güvenliğinin sağlanmasının temelinde ülkelerin ayrı, ayrı uyguladıkları tarım politikaları yer almakta, bu durum ise göreceli üstünlük yapısı ile çelişmekte ve verimsizlikler ortaya çıkarmaktadır. Türk Dünyasının gıda güvenliğinin sağlanması için ortak tarım politikalarının geliştirilmesi oldukça önemlidir. Türk Dünyasının ortak tarım politikaları hazırlanırken diğerk ülkelerin benzer tecrübelerinden faydalanılması oldukça mantıklı olacaktır. Buna bağılı olarak Avrupa Birliği'nin (AB) Ortak Tarım Politikası (OTP) çalışmamızda araştırılacak ve Türk Dünyası Ortak Tarım Politikasına nasıl bir yarar sağlayabileceğı konusunda fikirler sunacaktır.

Anahtar Kelimeler: Gıda Güvenliğı, Türk Dünyası, Tarım, Entegrasyon.

AGRICULTURAL INTEGRATION PROCESS OF THE EUROPEAN UNION, and TURK'S REPUBLICS PROJECTION OF AGRICULTURAL INTEGRATION

Abstract

The purpose of this study; in Turk's Republics ensure for food security, the common agricultural policy and the projection is to investigate the possibility of the development.

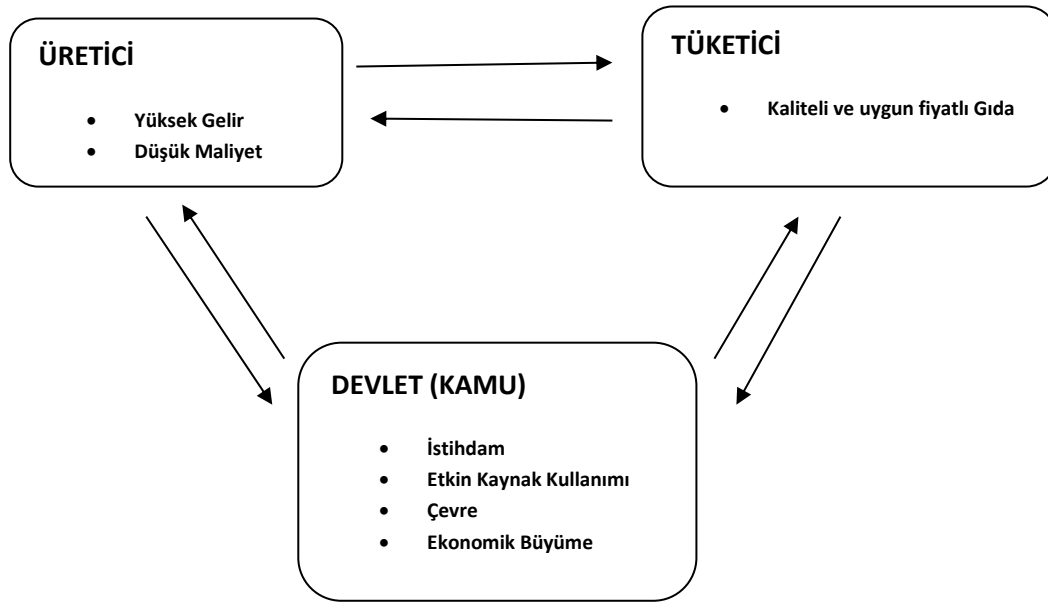
Within food security and insufficiency income is loom large economic problems in the World. On the basis of ensuring food security, agricultural policies pursued by individual countries are included. This situation contrasts with the relative superiority structure and reveal in efficiencies. In order to ensure food security of the Turk's Republics the development of the common agricultural policy is inevitable. Turk's Republics common agricultural policy while preparing to benefit from similar experiences in other countries would be very wise. In this regard the European Union's Common Agricultural Policy (CAP) will be investigated in our study and Turk's Republics' Common Agricultural Policy will present ideas on how to be a benefit.

Keywords: Food Security, the Turk's Republics, Agriculture, Integration.

Giriş

Tarım sektörü ister son ürün, ister üretim faktörü olarak ele alınsın ekonominin vazgeçilmez bir unsurudur. Tarım politikaları; sağlıklı ve uygun fiyatlı gıda arz güvenliğı,

istihdam, etkin kaynak kullanımı, ekonomik büyüme ve çevre problemlerini çözmeye namzet olmalıdır. Bu noktada tarım politikalarının çıkar gruplarını ve bu grupların etkileşimini doğru kavramak gereklidir. Şekil-1 de görüldüğü gibi çıkar grupları farklı beklentiler içerisinde birbirleri ile sürekli etkileşim içerisindedir. Üreticiler yaşam seviyesinin artması için düşük maliyet ve yüksek gelir beklentisi ile tarım politikalarına etki etmeyi amaçlamakta, tüketiciler ise kaliteli ve uygun fiyatlı gıda arzının güvence altına alınmasını talep etmektedir. Kamu ise bu talepleri karşılamak ve toplam ekonomik refah seviyesini arttırmak istegindedir.

Şekil-1: Tarım Politikaları Çıkar Grupları

Bu yapı bir ülke için öngörülebilir durumdur. Ancak tarımsal üretimin temel dinamiklerine bakıldığında diğer sanayi üretim yapılarından fiziksel ve coğrafik etkilerle ayrışır. Tarımsal üretimde her ürünü her yer ve koşulda üretme imkânımız yoktur. Bu açıdan bakıldığında yukarıda belirtilen çıkar gruplarının taleplerinin sürekli ve dengeli bir şekilde karşılanması zordur. Bu problemi çözebilmek için diğer ülkelerin tarım politikalarına bakmak gereklidir. Bu konuda en tecrübeli ve deneyimli yapı olarak karşımıza Avrupa Birliği (AB) çıkmaktadır. II. Dünya Savaşı sonrası özellikle gıda arz güvenliği kaygısı ile AB ortak bir tarım politikası ortaya koymuş ve zamanla Ortak Tarım Politikası (OTP) kurumsal bir yapıya ulaşmıştır. Oluşturulan yapı ile gıda arzı güvence altına alınmış, fakat farklı çıkar gruplarının talepleri ile politika dinamikleri zamanla değişime uğramıştır.

AB'nin OTP geçmişi doğru bir şekilde anlaşıldığında benzer bir yapının Türk Dünyası içerisinde nasıl oluşabileceği ve gerçekleşirse sonuçlarının neler olabileceği çalışmanın temel yapısını oluşturmaktadır.

1 AB Ortak Tarım Politikası (OTP)

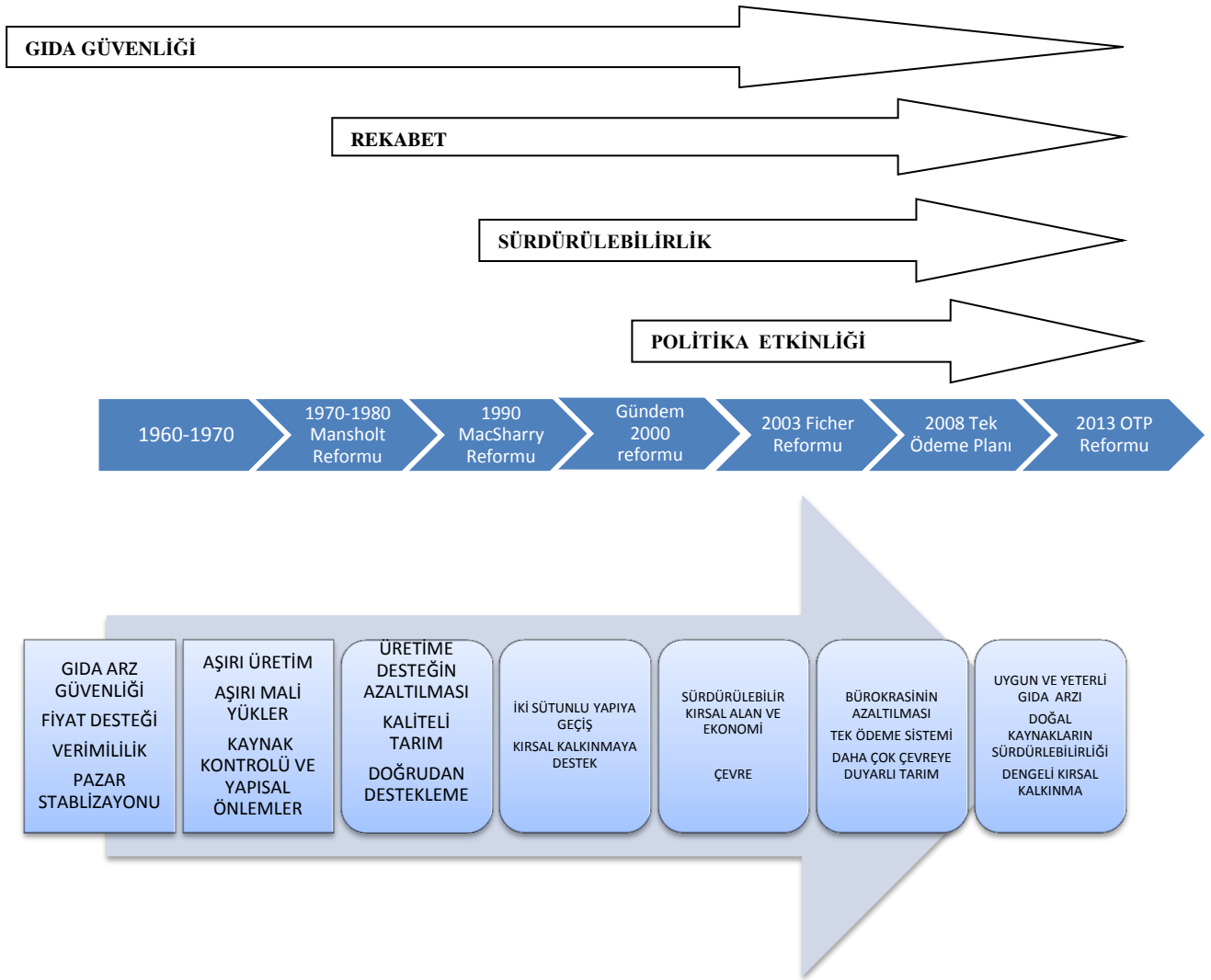
Ortak Tarım Politikası, Avrupa'da II. Dünya Savaşı yılları sonrası ortaya çıkan gıda arz yetersizliği sonucunda ortaya çıkmıştır. Gıda arzını güvence altına alıp dışa bağımlılığı azaltmak isteyen Avrupa, vatandaşlarının gıda ihtiyacının Topluluk içinden karşılanabilmesi için tarımsal üretim miktarının yeterli düzeye ulaştırılıp, bu düzeyin korunabilmesi amacıyla ortak bir tarım politikası altında hareket etmeye karar vermiştir (Kilit, 2012: 1).

OTP ilk ortaya atıldığında bölgesel tarım sistemini koruma, ihracata yönelik sübvansiyonlar şeklinde uygulanmıştır. Daha sonraları arz fazlası, GATT anlaşması ve içsel nedenlerle reformlar ile değişikliklere gidilmiştir(ABB, 2012: 2). OTP yıllar içinde değişiklikler geçirmiş olsa da genel olarak üretim standartlarını ve tarım teknolojisini geliştirmeyi, tarımsal üretim araçlarının etkili kullanımını sağlamayı, Avrupa'daki tarımsal üretimin verimliliğini artırmayı, piyasalarda istikrarı, ürün arzının güvenliğini, tarımdaki en önemli faktörlerden biri olan işgücünün optimum kullanımını, gıda güvenliğini, sürdürülebilir tarım üretimini, çevreye uyumlu üretim modelini sağlarken, geçimini tarım sektöründen elde eden kesimlerin gelirini artırmayı, tüketicilere uygun fiyatlar sunmayı ve tarım ürünleri fiyatlarını bütün üye ülkelerde eşitleyerek, fiyatların üye ülkeler arasında haksız rekabete yol açmasının önüne geçmeyi amaçlamaktadır (Kilit, 2012: 2).

OTP'nin başlangıçtan günümüze kaydettiği süreci tam olarak kavramımız muhtemel oluşturulacak diğer ortak tarım bölgelerinin başarısında önemli bir rol oynayabilir. Bu doğrultuda; OTP'nin amaçları, temel ilkeleri ve gelecek projeksiyonlarının anlaşılıp, başarısının değerlendirilmesi, oluşturulması muhtemel benzer yapılar için önemli doneler olabilir.

1.1 OTP Amaçları

OTP uygulanmasıyla resmi olarak ne elde edilmesinin amaçlandığı büyük önem taşımaktadır. Bu ortak hedefler daha topluluk kurulurken belirlenmiş ve Roma Antlaşması ile kesinleştirilmiş, daha sonra ise geliştirilerek genişletilmiştir (Eraktan, 2009: 5). AB 1950'li yıllarda başladığı entegrasyon süreci içerisinde en temel unsurların başında tarım entegrasyonu gelmektedir. OTP ise tarım entegrasyonunun temel yapısını oluşturmaktadır. AB'nin entegrasyonu süreci içerisinde OTP'nin amaçları ve bu amaçlara ulaşmak için uyguladığı politikalar sürekli bir değişim ve gelişim göstermiştir. Şekil-2 de bu değişim sistematik olarak gösterilmektedir.

Şekil-2: OTP'nin Gelişim Süreci

Kaynak: (Europa Commission 2012): http://ec.europa.eu/agriculture/cap-history/cap-history-large_en.png

Gelişmelere bağlı olarak OTP'nin amaçlarını aşağıda ki gibi özetlenmiştir (Kamacı, 2006:76; Sayın ve Tufan, 2012) :

- Teknolojik ilerlemenin desteklenmesi, tarımsal üretimin rasyonel gelişiminin sağlanması, üretim faktörlerinin optimum kullanımı ile tarımda verimliliği artırılması,
- Tarım çalışanlarının kişi başına gelirini artırması ile tarım çalışanları için uygun bir yaşam standardı sağlamak,
- Pazarları dengeye getirmek,
- Arz güvenliğini sağlamak,
- Tüketicilere arzın uygun fiyatlarla ulaşmasını sağlamak,
- Çevre koruma politikalarının OTP ile koordinasyonun sağlanması,
- Alternatif iş sahalarının oluşturulmasıdır.

1.2. OTP İlkeleri

AB tarım entegrasyonunu sağlamak için temel amaçlarını otaya koyduktan sonra sistemin işleyişini belirleyecek ilkeler aşağıda açıklanmaktadır (Nazlı ve Küden, 2012: 94):

Tek Pazar İlkesi: Tek Pazar ilkesi ile tarım ürünlerinin OTP kapsamında üye ülkelerde serbest dolaşımı amaçlanmıştır. Üye ülkelerin birbirleri ile gerçekleştirdikleri ticaretin gümrük vergileri, kotalar ve benzeri engellerle kısıtlanamayacağını anlatan bu ilke, söz konusu engellerin ortadan kaldırılmasıyla tarım ürünlerinde bir tek pazar oluşturulmasını hedeflemektedir. Ücretlendirmeler daha önceden belirlenmiş bir kur üzerinden hesaplanmakta ve bu ilkenin işleminde her ülke kendi içerisinde yürütmeyi sağlayarak sistemin devamlılığı amaçlanmaktadır. Ancak fiyatların oluşumunda ekonomik mekanizmalar yerine idari mekanizmalar etkili olmuş ve her bir ürün grubunda fiyatlandırmalar farklı gerçekleşmiştir. Ayrıca 1970 yılında yaşanan döviz kur savaşlarına bağlı olarak birlik içerisinde yeşil kur adında ortak bir kur politikası ile bu ilke etkin halde tutulmaya çalışılmıştır (Erdoğan, 2015: 42).

Topluluk Tercih İlkesi: AB içerisinde tarım üreticilerini koruma amaçlı olarak AB dışında üretilen ürünler üzerine yüksek gümrük vergileri uygulamasıdır. AB içerisinde kalan üreticilerinin tamamını tek bir ülke üretici olarak tanımlanmakta ve AB dışında kalan üreticileri ise sistemi bozacak oyuncular olarak tanımlamaktadır. AB dışı tarım üreticilerinin daha ucuz ürünler ile AB tarım üreticilerinin zarar etmemsi için geliştirilen bu uygulama daha sonra dünya ekonomisine zarar verdiği anlaşıldığından yumuşatılmış ve belli bir dönem sonra tamamen ortadan kaldırılması planlanmıştır.

Ortak Mali Sorumluluk İlkesi: Diğer iki ilke çerçevesinde uygulanacak olan ortak politika doğrultusunda yapılacak harcamaların, ortaklaşa oluşturulan bir bütçeden ve AB üyesi ülkelerin tamamının katkısı ile karşılanmasını hedeflemektedir. Topluluk bütçesi içinde 1962 yılında oluşturulan özel bir fon ile mali sorumluluğun ortak paylaşımı sağlanmıştır. Oluşturulan Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu (FEOGA) ile OTP giderleri karşılanmaktadır. FEOGA, 1964 yılında, Yönlendirme ve Garanti olmak üzere iki ayrı bölüm haline getirilmiştir. Garanti Bölümü fiyat ve pazar politikasının işleyebilmesi için gerekli olan harcamaları finanse etmekte ve Birlik bütçesinin %45'ini oluşturmaktadır. Yönlendirme Bölümü ise tarımsal yapıların iyileştirilmesine yönelik yapılandırma çalışmaları ile kırsal bölgelerin kalkındırılmasında kullanılmakta ve AB bütçesinin %3'ünü oluşturmaktadır.

1.3. OTP Tarihsel Gelişimi

Spaak Raporu olarak bilinen bir anlaşma taslağı 1956 tarihinde tamamlanmış veraporda, içinde tarımın yer almadığı bir ortak pazarın kurulamayacağı önemle vurgulanmıştır. Spaak

Raporunda tarım ürünlerinde ortak bir pazarın oluşturulması için üçkoşulun yerine getirilmesi zorunlu görülmüştür (Eraktan ve Ören, 2014: 1):

- Üye ülkeler arasında normal ticaret engellerini kaldırmak yeterli değildir. Bunun yanında, kotalar, gümrük vergileri, mevsimlik kısıtlamalar, fiyat belirlemeleri ve ihracat sübvansiyonları gibi ticaret üzerine etkili olan diğer uygulamalar da kaldırılmalıdır.

- Üye ülkeler ulusal tarım politikalarından vazgeçmeli ve ortak bir tarım politikası izlenmelidir.

- Teknik alanlarda, fiyat düzeylerinde ve tarımsal girdi sanayilerinde maliyet farklılıklarına neden olan uygulamalarda uyum için bir geçiş dönemi gereklidir.

Spaak Raporu'nda yer alan bu görüşler, Roma Antlaşması'ndaki tarımla ilgilihükümlerin de esasını oluşturmuştur. (Eraktan ve Ören, 2014: 2).

1962 yılında OPD (Ortak Piyasa Düzeni) sistemi içsel ve dışsal uygulamalar ile resmen başlamıştır. İçsel uygulamalar; birlik içerisinde bulunan üreticilerin değeri kritik noktanın altına düşen ürünlerine doğrudan alımlar gerçekleştirilerek fiyat düşüşlerine engel olunması ve doğrudan alım desteklemeleri dışında kalan çiftçilere doğrudan desteklemeler yapılarak çiftçinin gelir kayıplarının azaltılması şeklindedir. Dışsal uygulamalar ise; Birlik dışında üretilen tarım ürünlerine yüksek gümrük vergileri uygulanması ile birlik içerisindeki çiftçilerin korunması şeklindedir (Yücesoy, 2010: 9). Bu uygulamalar sayesinde AB içi tarımsal üretimde artışlar gerçekleşirken gıda güvenliği sorunları ortadan kalkmaya başlamaktadır (Sayın, Yelboğa ve vd, 2012: 17). Ancak gerçekleştirilen politikanın büyük maliyetleri ve AB dışı tarım üreticisi ülkelerin baskıları bu dönemde artmakta politikanın içerisinde reformların oluşturulması planlanmaktadır (Eraktan, 2006: 50).

1968 yılında OPD'de yaşanan olumsuzluklar ele alınarak Sicco Mansholt tarafından ortaya konulan plan çerçevesinde tarım ürünlerinde arz ve talep dengesinin oluşturulması için 5 milyon çiftçinin faaliyetlerine son verilmesi gibi oldukça radikal düşünceler bulunmaktaydı. Böylelikle OTP sonucunda ortaya çıkan gıda stokları ve maliyetleri azaltılacağı öngörüldü. Tarımda oldukça köklü düzenlemeleri öngören bu plan o tarihlerde reddedilmiş, fakat daha sonra yapılacak reform girişimlerine temel oluşturmuştur. Mansholt Planı'ndaki tarımsal işletmelerin modernizasyonu, tarım üretiminden çekilme ve çiftçilerin eğitimini kapsayan üç düzenleme 1972 tarihinde yumuşatılarak kabul edilmiştir. Avrupa tarım sektörü yapısal değişiminin hızlandırmak için OTP teşvik edici uygulamalara odaklandı. 1972 yılında, çiftliklerin modernleşmesini sağlayacak mevzuat kabul edildi. Bu mevzuat ile yaşlı çiftçilerin erken emekli edilmesini sağlayarak, tarımda profesyonel düzene geçiş ve tarımsal işgücünün yenilenmesi amaçlandı. Birkaç yıl sonra 1975'te zor koşullarda çalışan çiftçiler ile az gelişmiş

bölgelerde üretim yapan çiftçilere yardımcı olmak için teşvik düzenlemeleri yapıldı. Yine bu plana göre 1979 yılında getirilen ortak sorumluluk vergisi sayesinde süt sektöründe düzenleme yapıldı. Belirlenen miktarın üzerinde üretim yapan üreticilerden vergi tahsil edilmesi yoluyla stokların eritilmesi ve üreticilerin fazla üretimden kaynaklanacak mali yükün karşılanmasına katkıda bulunması sağlandı (Kilit, 2012: 2).

80'li yıllarda gerçekleştirilen reformlar OTP'nin sorunlarını çözmek için yeterli görülmemiş ve daha sonrak yıllarda AB Komisyonu, OTP'ndaki en temel değişiklikleri içeren MacSharry reformpaketini benimsemiştir (Sayın, Yelboğa ve vd, 2012: 20). 1992 MacSharry Reformları, yapılacak teşviklerin ürün desteği olarak değil üreticiye yapılacak doğrudan destek olarak değiştirilmesini sağlamıştır. MacSharry reformu AB tarım sektöründe rekabeti geliştirmeyi, tarım piyasasının istikrarını sağlamayı, üretimi çeşitlendirmeyi, çevreyi korumayı ve AB bütçe harcamalarını dengelemeyi hedefliyordu. Öncelikle hububat müdahale fiyatlarında %35 ve sığır eti müdahale fiyatında % 15 oranında indirim sağlanırken, üretimi fazla ürünlerin üretiminden vazgeçilmesi desteği, tarım ve çevre uyumu programları, ağaçlandırma, erken emeklilik, ürün çeşitliliği ile ilgili destek verilmiştir. Gerçekleştirilen reformlar sayesinde OTP'nin temel problemleri çözüme kavuşmuş, ayrıca AB'nin dünya ticaretinde OTP'ye olan eleştirileride sonlandırmıştır (European Commission, 2012). 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü ile imzalanan anlaşma ile OTP'nin dış rekabete karşı temel koruma mekanizmaları ve vergiler uygulamadan kaldırılarak eşdeğer gümrük tarifelerine dönüştürülmüş ve anlaşmada belirtilen oranlarda indirime gidilmiştir. GATT anlaşması ilk dönemlerde tarım dış ticaretine olumsuz etkileri olurken zamanla düzelme göstermiş ve bu geçiş MacSharry reformları ile kolayca atlatılmıştır (European Commission, 2012).

90'lı yıllarda başlayan reform hareketleri 1999 yılında Berlin Zirvesi ile daha çok pazar ve çiftçi odaklı olmaya başlamıştır. Bu zirvede OTP'nin bugün kullandığı iki sütunlu yapı geliştirilmiş ve Gündem 2000 reform paketi ortaya konulmuştur. Üretim destekleri İlk sütunu, kırsal kalkınma ise ikincisini oluşturmaktadır. OTP'de yeni bir yapı olan ikinci sütun kapsamında, gelir çeşitlendirmesi, üretici örgütlerinin oluşturulması, genç çiftçilerin desteklenmesi gibi kırsal kalkınma tedbirleri yer almıştır. Ayrıca, MacSharry planının bir devamı olarak doğrudan gelir desteklerinin payının artırılması, diğer bir deyişle DTÖ kırmızı kutu (*amber box*) desteklerinin mavi kutu (*blue box*) desteklerine aktarılması ve üye ülkelerin kırsal kalkınma programlarında tarım ve çevre önlemleri için bir plan oluşturma zorunluluğu öne çıkmıştır. Bunların bir yansıması olarak AB, 2001 yılında DTÖ nezdinde başlayan Doha müzakerelerinde pozisyonunu güçlendirmiştir (ABB, 2012: 4). Gündem 2000 reformunun

hedefleri AB komisyonunca aşağıda maddeler halinde belirtilmiştir (EU Agriculture and Rural Development, 2000):

- Daha çok pazar ve rekabete yönelim,
- Gıda güvenliği ve kalitesi,
- Tarımsal gelirlerin stabilizasyonu,
- Tarım politikası çevresel kaygılar entegrasyonu,
- Kırsal alanların geliştirilmesi ve ademi merkezîyetçiliğin arttırılması.

OTP Gündem 2000 reformunda kabul edilen unsurlar daha sonraları yeterli görülmemiş, Ficher Planı olarak tanımlanan reformlar uygulamaya konulmuş ve çiftçilere sağlanan desteklerin üretim kararına ve miktarına etkisini bertaraf etmek üzere Tek Ödeme Planı (*Single Payment Scheme*) uygulamaya alınmıştır. Bu sayede desteklerin üretimle ilişkisi ortadan kalkmış olmakta ve çiftçilerin kar beklentisi ile çevreye uygun olmayan tarım faaliyetleri azaltılmaya çalışılmıştır. Ayrıca söz konusu destekler için, belirli alanları (çevre, hayvan sağlığı ve refahı ile halk sağlığı ve bitki sağlığı) kapsayan AB mevzuatının ve iyi tarım ve çevre uygulamalarının gerekliliklerinin karşılanması koşulu ile çapraz uyum prensibi kabul edilmiştir (Hekimoğlu ve Altındağ, 2006: 16). Bunun dışında, OTP'nin ikinci sütununun oluşturan kırsal kalkınmaya doğrudan desteklerden fon aktarımı (*modulation*) karara bağlanmış, Modülasyon yapısının temelini ise doğrudan destekleme bütçesinin bir kısmının kırsal kalkınma bütçesine aktarılması oluşturmaktadır. Doğrudan destekleme tutarı 5000 Avro üzeri olan kişilerden gerçekleştirilecek kesinti %5 olarak tespit edilmiştir (Baş, 2004: 31). Böylece kırsal kalkınmaya verilen desteklerin artmasıyla birlikte bölgesel farklılıkların ortadan kaldırılması yönünde büyük bir adım atılmıştır (ABB, 2012: 4).

2009 yılına gelindiğinde dünya tarım ticaret yapısı içerisinde DTÖ'nün Doha görüşmeleri esnasında AB'nin OTP uygulamaları temel bir problem olarak algılanmakta, tüm dünyada ve özellikle AB içerisinde çok etkili olan finansal kriz ve özellikle gelişmekte olan uzak doğu ülkelerinden kaynaklanan gıda arz güvenliği problemleri OTP'de bir kez daha yapısal reforma zorlamaktadır. Aynı süreç içerisinde AB içerisine yeni katılımların etkisi ile 2009 yılında Lizbon Antlaşması gerçekleştirilmiş ve bu antlaşma OTP 2013 reformunun temel dayanağını oluşturmuştur (Çalışkan, 2011: 142).

OTP 2013 reform yapısı, tablo-1'de verilen OTP 2013-2020 bütçe kalemlerinin tutarlarından anlaşılacağı gibi doğrudan destekleme kalemleri azaltılmakta, kırsal kalkınmaya yönelik destekleme kalemleri arttırılmaktadır. Ayrıca tarımda katma değer arttırılması için ar-ge'ye ayrılan bütçe miktarları da arttırılmaktadır (European Commission, 2011: 25).

Tablo-1: 2013-2014 AB OTP Bütçesi

(x 1 000 000 Avro)	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Toplam	%
Doğrudan Desteklemeler Ve Piyasa Düzenlemeleri	43.515	42.244	41.623	41.029	40.420	39.618	38.831	38.060	325.340	73,6%
Kırsal Kalkınma	13.890	13.618	13.351	13.089	12.832	12.581	12.334	12.092	103.787	23,4%
İnovasyon ve Ar-Ge Faaliyetleri	984	945	950	955	955	960	960	960	7.669	1,74%
Doğal Yaşamı Destekleme ve Çevre Koruma	362	390	415	440	465	490	515	485	3.562	0,81%
Temsil Maliyetleri	49	49	49	49	49	49	49	49	392	0,09%
Diğer	230	140	140	140	140	140	140	139	1.209	0,27%
Toplam	59.030	57.386	56.528	55.702	54.861	53.838	52.829	51.785	441.959	100,00%

Kaynak:(European Commission 2011, 25)

AB'nin OTP tecrübesi benzer birlik çabalarının önünde güzel bir örnek oluşturmaktadır. Türk Dünyasının tarım entegrasyonu düşüncesinin de önemle dikkat etmesi gereken bu yapı, yapılabilecek büyük hataların da önüne geçebilecek ve daha doğru stratejilerin kurulmasında yol gösterici olacaktır.

2 Türk Dünyası (TD) Tarım Birliği

Günümüzde ülkeler daha rekabetçi (her alanda) olabilmek için tek başına stratejiler gerçekleştirmek yerine bir birlik içerisinde ortak çıkarlar doğrultusunda hareket etmektedir. Dünya üzerinde bu birliklere bakıldığında AB, NAFTA, NATO, vb. gibi gerek ticari, gerekse siyasi ve hatta askeri tabanlı ortak hareket etme isteğinin olduğu görülmektedir. Elbette bu birlikteliklerin ortak paydası her bir üye ülkenin kendince farklılaşan çıkarlarının olmasıdır. TD entegrasyonu özellikle tarım alanında ortak hareket etmesinin farklı çıkar grupları açısından farklı kazanımları beraberinde getirmesi gerekmektedir. Eğer TD entegrasyonunda her bir Türk Devleti'nin bu birlikten kazanımlar elde edeceği tespit edilirse, TD tarihi geçmiş, dili, dini ve kültür yapısı ortak olması açısından beraber hareket etmeye en uygun birlik yapısı olacaktır.

TD'nin her alanda entegrasyonu sonuçlarının araştırılması gerekmektedir. Ancak tarım alanında bir birlik oluşturmasının fikri oldukça önemlidir. AB'nin OTP içerisinde yaşanan tecrübelerle bağlı olarak, Türk Dünyası Tarım Entegrasyonu'nun (TDTE) amaçları olarak ortaya konulabilir;

- TD'da kaliteli ve uygun fiyatlı gıda arzının güvenliği
- TD'da kırsal kalkınmanın sağlanması
- Rekabetçi tarımsal üretimin sağlanması
- Bölgesel refah seviyesi farklılıklarının ortadan kaldırılması

- TD’da üretim faktörlerinin etkin kullanılması
- Doğal yaşamın ve çevrenin desteklenmesi
- TD’nin sağlıklı bir ekonomik büyümeye ulaştırılması

Yukarıda belirtilen amaçlara ulaşılabilmesi için TD içerisindeki her bir ülkenin ve toplam yapılarının durum analizlerini yapılması gerekmektedir. Buna bağlı olarak TD’nin Tarımsal Demografik, Tarımsal Ekonomik, Gıda Arzı ve Tarımsal Dış Ticaret yapılarının istatistiksel verileri araştırılmıştır. Bu veriler ışığında TD’nin tarımsal yapısının güçlü ve zayıf yönleri tespit edilmeye çalışılacaktır.

2.1 TD Tarımsal Demografik Yapısı

TD demografik yapısı içerisinde özellikle nüfus yapıları incelendiğinde en büyük nüfus sayısının Türkiye’ye ait olduğu görülmektedir. 2012 yılı verileri doğrultusunda Türkiye 75 milyon nüfus sayısı ile TD nüfusunun %50’sini oluşturmaktadır. Özbekistan 29 milyon ve Kazakistan 16,6 milyon sayıları ile TD’nin nüfus yapısında önemli bir yer tutmaktadırlar. TD’nin toplam nüfus sayısı 142 milyon olarak hesaplanmakta TD’nin % 39,78’i kırsalda yaşamakta iken %60,22’i kentlerde yaşamaktadırlar. Ancak bu genel ortalama yapı tek, tek ülkelere bakıldığında daha farklı sonuçlar vermektedirler. TD kırsal nüfus sayısı bakımından en büyük nüfus 19,5 milyon ile Türkiye’de olduğu görülürken, oransal olarak %63 ile Özbekistan’ın kırsal yaşamının daha yoğun olduğu anlaşılmaktadır. Bu demografik yapı doğrultusunda TD nüfusunun kırsal yaşamla ve tarımla ne kadar ilişkili olduğunu göstermektedir. Tarım konusunda alınacak her türlü karar oldukça büyük bir nüfus yapısını etkileyecektir.

Tablo-2: TD Nüfus Sayıları

(x1000) (2012)	Türkiye	Kazakistan	Kırgızistan	Türkmenistan	Azerbaycan	Özbekistan	Toplam
Toplam Nüfus	75837	16607	5625	5307	9515	29325	142216
Erkek Nüfus Sayısı	37238	7991	2774	2609	4730	14584	69926
Kadın Nüfus Sayısı	38599	8616	2851	2698	4785	14740	72289
Kırsal Nüfus Sayısı	19513	7756	3622	2669	4343	18673	56576
Kentsel Nüfus Sayısı	56324	8851	2003	2638	5172	10652	85640
Kırsal Nüfus / Toplam Nüfus	25,73%	46,70%	64,39%	50,29%	45,64%	63,68%	39,78%
Kentsel Nüfus / Toplam Nüfus	74,27%	53,30%	35,61%	49,71%	54,36%	36,32%	60,22%

Kaynak: (World Bank 2014),(FAO 2014)

TD iş gücüne bakıldığında %41,33 ile 58,7 milyon kişi olarak hesaplanmaktadır. Tarımsal iş gücü ise 13,7 milyon kişidir. TD iş gücü yapısının önemli bir kısmını % 67,41 ile

Türkiye ve Özbekistan oluşturmaktadır. Diğer ülkelerin iş gücüne ne yazık ki oldukça düşük seviyelerde kalmaktadır.

Tarımsal iş gücüne bakıldığında tarımsal iş gücünün %50'sinden fazlasını Türkiye oluşturmakta sonrasında Özbekistan ve Kazakistan gelmektedir. Tarımsal iş gücü yapısının cinsiyete göre incelendiğinde Türkiye'de kadın tarımsal iş gücünü erkeklere göre daha yüksek olduğu görülmekte Özbekistan, Azerbaycan ve Türkmenistan'da daha eşit seviyeler bulunurken, Kazakistan ve Kırgızistan'da tam tersi olarak daha çok erkek tarım işgücünün fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo-3: TD Tarımsal Nüfus Sayıları

(x1000) (2012)	Türkiye	Kazakistan	Kırgızistan	Türkmenistan	Azerbaycan	Özbekistan	Toplam
Toplam Ekonomik Çalışabilir Nüfus	25660	8868	2641	2597	5048	13966	58780
Ekonomik Erkek Çalışabilir Nüfus	18920	4507	1520	1369	2689	7545	36550
Ekonomik Kadın Çalışabilir Nüfus	6740	4361	1120	1228	2359	6421	22229
Toplam Ekonomik Tarımsal Nüfus	7607	1131	502	735	1071	2688	13734
Erkek Ekonomik Tarımsal Nüfus	3410	881	360	342	509	1547	7049
Kadın Ekonomik Tarımsal Nüfus	4197	251	142	393	562	1142	6687
İş gücü Oranı	33,84%	53,40%	46,95%	48,94%	53,05%	47,62%	41,33%
Tarım İş gücü/ Toplam İş Gücü	29,65%	12,75%	19,01%	28,30%	21,22%	19,25%	23,37%
Erkek Tarım İş Gücü/ Toplam Tarım İş Gücü	44,83%	77,90%	71,71%	46,53%	47,53%	57,55%	51,33%
Kadın Tarım İş Gücü/ Toplam Tarım İş Gücü	55,17%	22,19%	28,29%	53,47%	52,47%	42,49%	48,69%

Kaynak: (World Bank 2014),(FAO 2014)

2.2. TD Ekonomik Yapısı

TD'nin toplam ekonomik büyüklüğü 2010 yılı Dünya Bankası verilerine göre 1,066 trilyon \$ olarak hesaplanmaktadır. TD'nin ekonomik yapısının %76,45'ni Türkiye tek başına oluşturmakta, tarım gelirlerinin ise %79,49'nu karşılamaktadır. Bu yapı doğrultusunda TD içerisinde ekonomik olarak Türkiye çok önemli bir pozisyonda bulunmaktadır. Ekonomik açıdan TD'nin ikinci büyük ekonomisini ise Kazakistan oluşturmaktadır. Tarımsal gelirler açısından Özbekistan ve Kazakistan ikinci önemli tarımsal ekonomik bloğu oluşturmaktadır.

Tarım gelirleri açısından Türkiye, Özbekistan ve Kazakistan ön plana çıkmalarına karşılık, tarım gelirlerinin GSMH'a olan oranlarına bakıldığında Türkiye'nin ve Kazakistan'ın tam anlamı ile bir tarım ülkesi olduğu söylenemez. Bu orana göre Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan ön plana çıkmaktadır. Bu üç ülke tarım gelirlerinin düşük olmasına karşılık

GSMH içerisinde tarımın payı yüksektir ve bu ülkelerin tarım ülkeleri olarak tanımlamak çok ta yanlış olmayacaktır.

Kişi başına düşen tarım gelirinde de Türkiye diğer TD Ülkelerinin oldukça üzerinde bulunmakta ancak bu rakamlar genel ekonomi içerisinde oldukça yetersiz kalmaktadır. Bu durum karşısında TD'nin çok ciddi kırsal kalkınma problemleri ile karşı karşıya bırakacak ve kırsaldan kente olan göçün önlenmesi için büyük ekonomik kaynakların aktarılması gerekecektir.

TD içerisinde tarımsal ekonomik verimliliğe bakıldığında sürekli ekilen hektar alan başına düşen gelirden Kazakistan 88,59 milyon \$ ve Türkmenistan 44,15 milyon\$ ile en dikkat çekici ülkelerdir. TD'nin en büyük tarım ekonomisine sahip ülkeleri Türkiye ve Özbekistan sürekli ekilen hektar başına gelirleri sadece 25 milyon \$ dır. Ancak toplam tarım alanı hektar başına gelire bakıldığında Türkiye 2,04 milyon \$ ile lider olurken, Kazakistan 0,03 milyon \$ ve Türkmenistan 0,07 milyon \$ gelir ile oldukça geri kalmaktadır. Bu durum bize Kazakistan ve Türkmenistan'ın tarım alanlarını hayvancılık için kullandıklarını Türkiye'nin ise daha çok bitkisel üretim için kullandığını göstermektedir.

Tablo-4: TD Tarımsal Ekonomik Verileri

	Türkiye	Kazakistan	Kırgızistan	Türkmenistan	Azerbaycan	Özbekistan	Toplam
GSMH (Milyon \$ (2010))	815.000	138.429	4.444	18.269	52.166	37.724	1.066.032
Tarım Gelirleri (Milyon \$ (2010))	78.240,00	6.644,59	862,14	2.649,01	2.816,96	7.205,28	98.417,98
Tarım Gelirlerinin GSMH'ya Oranı (2010)	9,60%	4,80%	19,40%	14,50%	5,40%	19,10%	9,23%
Tarım Çalışanı Başına Yıllık Gelir (\$)	3674,96	902,06	249,82	1018,85	664,69	406,71	1736,96
Kırsal Nüfus Sayısı (Milyon (2010))	21,29	7,366	3,451	2,6	4,238	17,716	56,66
Tarım Alanı Başına Gelir (Milyon \$ / Ha)	2,0457	0,0318	0,0813	0,0783	0,5907	0,2706	0,3045
Sürekli Ekilen Tarım Alanı Başına Gelir (Milyon \$ / Ha)	25,3122	88,5946	11,5413	44,1501	12,3986	21,8342	25,5108

Kaynak: (FAO 2014)(World Bank 2014)(IMF 2014)

TD'nin toprak alan büyüklüğü 4,73 milyon km² olup Kazakistan 2,72 milyon km² ile toplam alanın %50'inden fazlasını bünyesinde bulundurmaktadır. TD toplam tarım alanı 3,23milyon km² ve Kazakistan 2,09 milyon km² ile bu alanın %60'nı elinde bulundurmaktadır. TD'nin işlenebilir tarım alanı 0,5 milyon km² ve Kazakistan 0,24 milyon km² ile %50'sini elinde bulundurmaktadır. Bu açıdan Kazakistan çok önemli bir tarımsal potansiyele sahip olduğu bir gerçektir.

Tablo-5: TD Tarımsal Alan Verileri

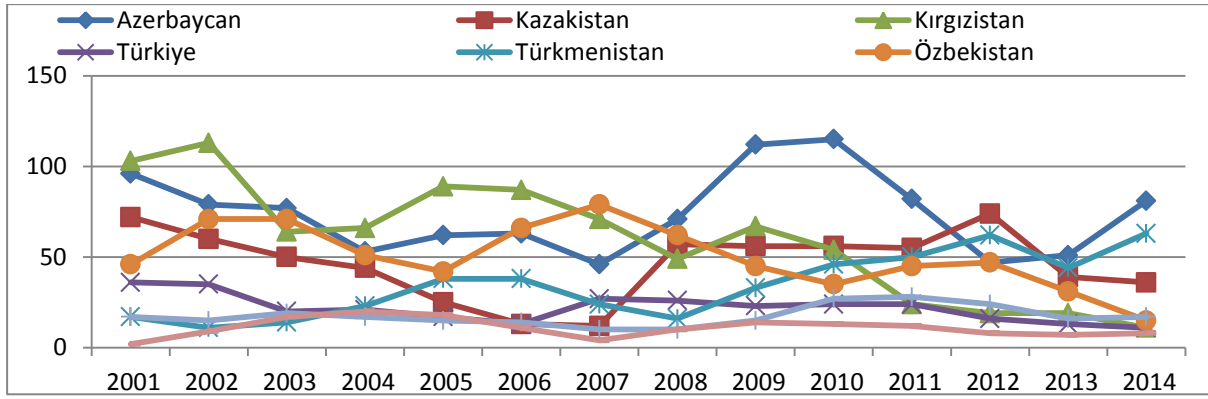
(Hektar)	Türkiye	Kazakistan	Kırgızistan	Türkmenistan	Azerbaycan	Özbekistan	Toplam
Toplam Alan	78.356,00	272.490,00	19.994,90	48.810,00	8.660,00	44.740,00	473.050,90
Tarım Alanı	38.247,00	209.110,00	10.608,50	33.838,00	4.768,70	26.630,00	323.202,20
Kalıcı çayırlar ve otlaklar	27.263,20	185.000,00	9.257,90	31.838,00	2.655,80	22.000,00	278.014,90
Diğer arazi	20.539,00	57.556,60	7.600,80	9.028,00	2.561,10	12.638,40	109.923,90
İşlenebilir Alan	14.617,00	24.035,00	1.275,90	4.127,00	1.885,70	4.300,00	50.240,60
Orman alanı	11.452,80	3.303,40	970,70	1.940,00	936,00	3.271,60	21.874,50
Sürekli Ekilen Alan	3.091,00	75,00	74,70	60,00	227,20	330,00	3.857,90
Sürekli Ekilen Alan/İşlenebilir Alan	21,15%	0,31%	5,85%	1,45%	12,05%	7,67%	7,68%
İşlenebilir Alan / Toplam Tarım Alanı	38,22%	11,49%	12,03%	12,20%	39,54%	16,15%	15,54%

Kaynak:(FAO 2014)

Ancak tarım alanlarının kullanım yapılarına bakıldığında sürekli ekilen arazi miktarında Türkiye 3 091 ha ile TD ülkeleri içerisinde en büyük yapıya sahip ülkedir ve TD sürekli ekim yapılan alanlarının % 80,12 ne sahiptir. Bu açıdan Türkiye'nin bitkisel üretimi artırma potansiyeli fazla değilken, diğer TD ülkelerinin bitkisel üretimlerini artırma potansiyelleri fazladır. Kazakistan'ın sahip olduğu 1,85 milyon km² lik kalıcı çayır ve otlak yapısı hayvansal üretim için çok önemli bir potansiyeli de ortaya koymaktadır. Bu bağlamda ucuz ve kaliteli hayvansal gıda üretiminde Kazakistan önemli kaynak oluşturmaktadır. Ayrıca Azerbaycan %39,54 İşlenebilir Alan / Toplam Tarım Alanı oranı ile bitkisel üretimde büyük kapasiteye sahiptir.

2.3. TD Gıda Arzı Güvenliği

AB'nin OTP amaçlarını incelediğimiz bölümde bütün reformların temelinde gıda arz güvenliği her zaman en önemli madde olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca OTP'nin oluşmasının ana sebebi de AB'nin gıda arz güvenliği kaygıları idi. 2009 Lizbon görüşmelerine bakıldığında dünyada özellikle gelişmeye başlayan uzak doğuya bağlı olarak gıda arzında büyük problemler beklentisi de dile getirilmiştir. TD'nin da bu kaygıların uzağında kalması beklenemez. FAO'nun verilerine göre 2001-2014 yılları arasında TD'nin içinde bulunan her bir ülkenin, gelişmekte olan ülkelerin ve gelişmiş ülkelerin günlük kcal tüketimlerinin volatilitesi şekil-3 de gösterilmiştir.

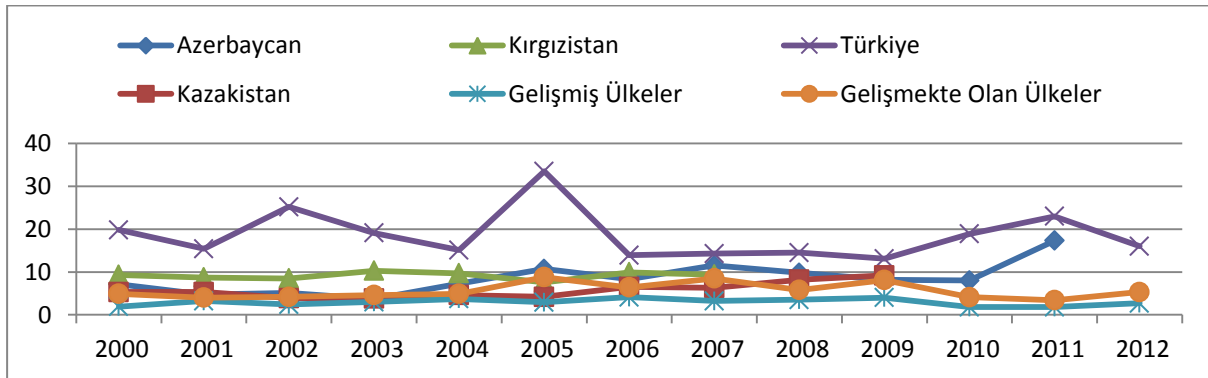
Şekil-3: Kişi Başına Düşen Kalorideki Volatilitte (kcal/gün)

Kaynak:(FOA 2015)

Gelişmiş ülkelerin günlük kcal tüketiminin volatilitesi belirtilen yıllar içerisinde 17 kcal/gün seviyelerinden 2007 ve 2008 yıllarında 10 kcal/gün kadar düşmüştür. 2012 yılında ise 28 kcal/gün kadar çıkmış 2014 yılında ise 17 kcal/gün kadar düşmüştür. Gelişmekte olan ülkelerde ise volatilitte 2001 yılında 2 kcal/gün den 2004 yılına kadar 20kcal/gün kadar artmış sonrasında ise dalgalı bir seyir izlemiştir.2014 yılında ise 8 kcal/gün seviyelerindedir.

TD ülkelerinde ise Azerbaycan ve Türkmenistan'da volatilitte kaygı verici bir şekilde değişkenlik göstermekte iken Kırgızistan, Kazakistan ve Özbekistan'da ise volatilitte sürekli azalma eğilimindedir. Türkiye'de ise gıda tedarik volatilitesi 11kcal/gün ile diğer ülkelere göre daha stabil bir yağıya sahiptir. Ancak 40 kcal/gün sınırının üzerinde kalan Kazakistan, volatilitesi sürekli artan ve en son 44kcal/gün üzerine çıkan Türkmenistan ve volatilitesi sürekli değişkenlik gösteren ve en son 60kcal/gün üzerinde ki Azerbaycan özellikle gıda tedariki konusunda takip edilmesi gereken ülkelerdir.

Gıda tüketiminin volatilitesinin yapısı gıda fiyatlarının volatilitesi yapısından oldukça farklılık göstermektedir. Şekil-4 de görüldüğü gibi gelişmiş ülkelerde gıda fiyatlarının volatilitesi oldukça düşük gözlenmekte ve yıllar boyunca büyük değişiklikler izlenmemektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise volatilitenin azalmakta olduğu görülmektedir.

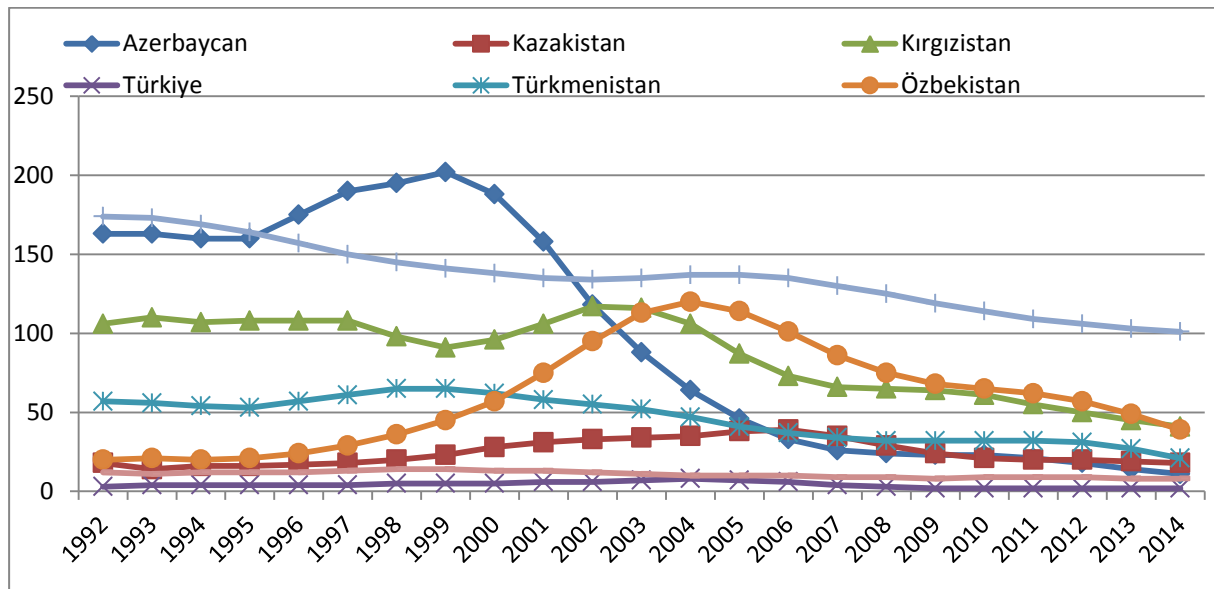

Şekil-4: Gıda Fiyat Volatilitesi(ABD \$-cent)

Kaynak:(FOA 2015)

TD ülkelerinin bu verileri tamamen toplanamamış olup Özbekistan ve Türkmenistan'ın verileri elimizde bulunmamaktadır. Buna rağmen TD ülkelerinin gıda fiyatları volatilitésinin oldukça fazla olduğu gözlenmektedir, özellikle Türkiye'nin gıda fiyat volatilitési oldukça değişkenlik göstermektedir. Bu değişkenlik özellikle dar gelirli grubun gıdaya ulaşmada sorunlar oluşturabilir. Ayrıca Azerbaycan'ın gıda fiyat volatilitésinde 2010 yılından sonra artma trendi gıda tedarikinde sorunlar oluşturabilecektir.

Gıda tüketimindeki volatilité ve gıda fiyatlarındaki volatilité gelişmiş, gelişmekte olan ve TD ülkelerin gıda yoksunluğuna etkisi nedir? Şekil-5'deFAO verileri doğrultusunda gelişmiş ülkelerin FAO'nun belirlediği kişi başına günlük kcal miktarının 8 kcal/gün altında kaldığı görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise ortalama gıda yoksunluğu 170kcal/gün seviyelerinden 2014 yılına kadar 100kcal/gün seviyelerine kadar düşmüş fakat gelişmekte olan ülkelerde gıda yetersizliğinin oldukça büyük boyutlarda olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil-5: Kişi Başına Gıda Yetersizliğinin Derinliği (kcal/gün)

Kaynak: (FOA 2015)

TD ülkelerinde genel eğilim gıda yetersizliğinin sürekli olarak azalmakta olduğu gözlenmektedir, ancak Özbekistan'ın 90'lı yıllardaki gıda yetersizlik seviyesi 2004 yılına kadar artmış ve sonrasında ise tekrar azalmasına rağmen 50kcal/gün seviyelerinde olup kaygı verici seviyelerdedir. Kırgızistan'ın gıda yetersizliği 90'lı yıllarda yüksek iken 2014 yılında 50kcal/gün seviyelerinin altına inebilmiştir. Gıda yetersizliğinin düşürülmesinde en başarılı ülke ise Azerbaycan olmuştur. 160kcal/gün seviyelerinden 11kcal/gün seviyelerine kadar düşürülen gıda yetersizliği gelişmiş ülkeler ortalamasına oldukça yakın bir seviyedir. Kazakistan ve Türkmenistan'ın 2014 gıda yetersizlik seviyesi ise 18-21 kcal/gün olup bu gelişmiş ülkelerin ortalamasından oldukça fazladır. Kazakistan ve Türkmenistan'ın bu gıda

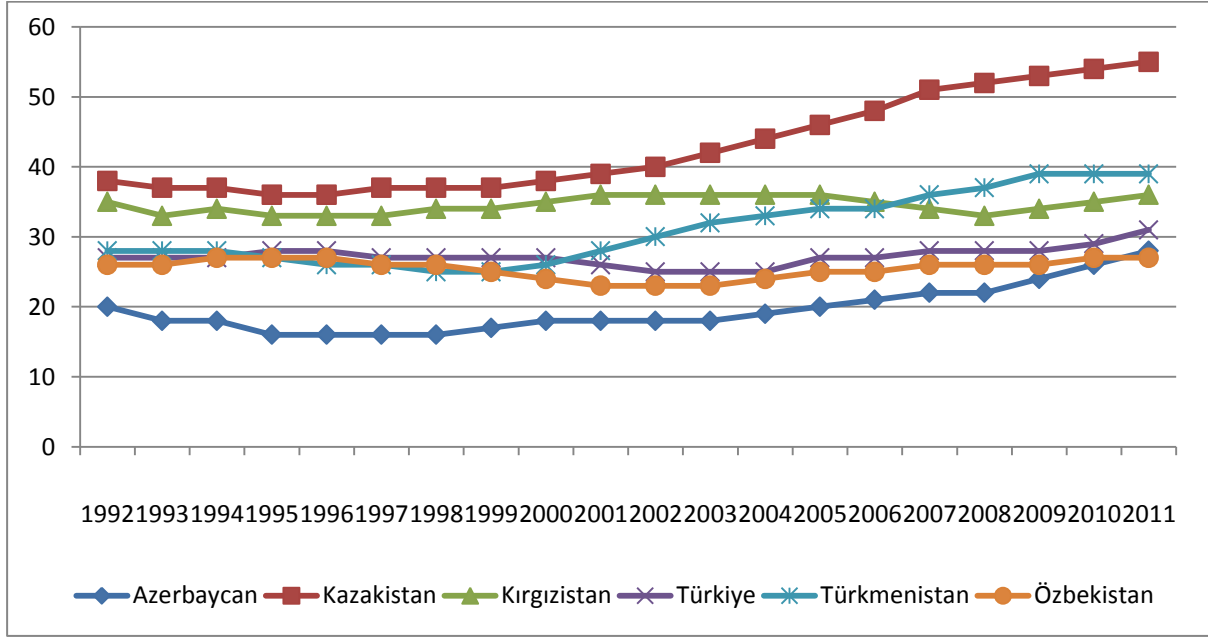
yetersizliği problemi konusunda önlemler alması gerekliliği açıktır. Türkiye'nin gıda yetersizliği belirlenen yıllar boyunca oldukça stabil ve gelişmiş ülkelerin ortalamasının oldukça altında 2 kcal/gün olarak gerçekleşmiştir. Türkiye gıda tedarikinde başarılı olarak görülmekte fakat gıda fiyatlarının volatilitésinin yüksek olması gıda tedariki konusunda sorunlar yaşayacağını işaret etmektedir.

Tablo-6: TD Gıda Türü ve Kalori Yapısı

ÜLKELER		1996			2001			2006			2011		
		kcal/kişi b. /gün	Protein/kişi b. /gün	Yağ/kişi b. /gün	kcal/kişi b. /gün	Protein/kişi b. /gün	Yağ/kişi b. /gün	kcal/kişi b. /gün	Protein/kişi b. /gün	Yağ/kişi b. /gün	kcal/kişi b. /gün	Protein/kişi b. /gün	Yağ/kişi b. /gün
Türkiye	Toplam	3686,0	105,9	99,2	3621,0	103,2	95,2	3648,0	103,0	108,2	3680	104,8	121,1
	Bitkisel Gıda	3265,0	78,7	72,1	3252,0	78,6	71,5	3228,0	75,4	81,4	3190	72	89,9
	Hayvansal Gıda	421,0	27,2	27,1	369,0	24,6	23,8	420,0	27,6	26,8	491	32,8	31,2
Kazakistan	Toplam	2862,0	90,4	69,8	2889	88,1	79,5	3058,0	92,5	107,9	3107,0	96,7	117,8
	Bitkisel Gıda	2240,0	53,4	26,9	2241	48,7	37,3	2206,0	41,6	51,0	2173,0	39,8	55,6
	Hayvansal Gıda	622,0	37,0	42,9	648	39,4	42,1	851,0	50,9	56,9	934,0	56,9	62,1
Kırgızistan	Toplam	2508	82,1	55,9	2451	84,5	50,5	2708,0	82,2	58,6	2828	85,2	72,6
	Bitkisel Gıda	1964	49,1	20,8	1862	48,3	13,3	2156	49,4	23,60	2208	48,8	33,8
	Hayvansal Gıda	544	33	35,1	589	36,2	37,1	552	32,8	35	620	36,3	38,8
Türkmenistan	Toplam	2509	72,7	66,9	2627,0	81,7	64,5	2835,0	88,9	68,8	2883	92,1	82,2
	Bitkisel Gıda	2032	47,8	32,7	2102,0	52,5	27,3	2231,0	55,3	25,5	2192	53,5	31,2
	Hayvansal Gıda	478	25	34,2	525,0	29,2	37,2	605,0	33,7	43,4	691	38,7	51,1
Azerbaycan	Toplam	2262,0	63,8	42,0	2463,0	71,7	39,2	2912,0	83,6	49,0	2952,0	89,4	55,8
	Bitkisel Gıda	1952,0	48,5	16,9	2152,0	54,5	15,6	2552,0	62,3	23,0	2446,0	59,7	19,1
	Hayvansal Gıda	311,0	15,3	25,0	311,0	17,2	23,6	360,0	21,3	26,0	505,0	29,7	36,7
Özbekistan	Toplam	2593,0	74,3	71,7	2272,0	66,3	64,4	2545,0	75,5	67,6	2675,0	81,2	71,0
	Bitkisel Gıda	2158,0	48,7	42,8	1886,0	43,5	39,4	2100,0	49,5	38,0	2174,0	52,6	35,9
	Hayvansal Gıda	435,0	25,6	28,9	387,0	22,8	25,1	445,0	26,1	29,6	501,0	28,6	35,1

Kaynak: (FAO 2015)

TD gıda yapısına bakıldığında tüketilen kalorini büyük bir kısmı bitkisel gıdalardan elde edildiği görülmektedir. Şekil-6'da görüldüğü üzere; Türkiye, Özbekistan ve Azerbaycan gıda tüketiminde hayvansal ürünleri diğer TD ülkelerine göre daha az tüketmektedir. Diğer TD ülkeleri içerisinde özellikle Kazakistan yoğun hayvansal gıda tüketimi gerçekleştirdiği görülmektedir. Ayrıca Türkmenistan ve Kırgızistan'ın hayvansal gıda tüketimi diğer TD ülkelerin tüketiminden fazladır. Bu durum da TD ülkeleri içerisinde tarımın hangi yönlerde daha çok geliştiğinin ve becerilerin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil-6: Kişi Başına Günlük Et Tüketimi (gr)

Kaynak: (FAO 2014)

2.4. TD Tarımsal Dış Ticaret

Tarım politikalarının en önemli unsuru gıda arz güvenliği olsa da üreticilerin yeterli kazanç elde edememe riski tarım problemlerinin içerisinde önemli bir tuttuğu düşünülmektedir. Eğer üreticiler üretim yapmaktan uzaklaşırlarsa hem gıda arz güvenliği, hem istihdam gibi birçok sorun çözümlenemez bir şekilde ortaya çıkacaktır. Üreticilerin üretim yapmasının en önemli motivasyon kaynağı ise yüksek kazanç beklentisidir. Yüksek kazanç beklentisi ise sadece iç pazara yönelik üretim yaparak elde edilmesi mümkün görülmemektedir. Bu nedenle tarım alanında üreticilerin yüksek kazanç beklentilerinin karşılanması için dış pazarların etkin kullanılması önemlidir.

TD'nin tarımsal üretim kapasitesinin yüksek olduğu bilinmektedir. Bu potansiyelin dış ticarete varlığının anlaşılması için tablo7 ve tablo-8'in detaylı incelenmesi gerekmektedir. FAO'nun dış ticaret verileri incelendiğinde TD toplamında tarımsal dış ticaretinin kütesel ve

parasal yapısı tek, tek TD ülkelerinin tarımsal dış ticaretinin kütleli ve parasal yapısından farklılık göstermektedir.

Tablo-7: TD Tarımsal Dış Ticareti (Ton)

2011 Ton	İhracat	İthalat	Fark	Toplam
Kazakistan	7.492.327	1.333.344	6.158.983	8.825.671
Kırgızistan	293.104	763.722	-470.619	1.056.826
Türkmenistan	151.712	420.351	-268.639	572.063
Azerbaycan	727.470	2.001.198	-1.273.728	2.728.668
Özbekistan	972.915	1.844.625	-871.710	2.817.540
Türkiye	5.402.886	9.739.613	-4.336.727	15.142.499
Toplam	15.040.414	16.102.853	-1.062.440	31.143.267

Kaynak: (FAO 2014)

TD ülkeleri toplam tarımsal ihracatı 2011 yılı göstergeleri ile 15 040 414 ton olarak gerçekleşmiş, ithalatı ise 16 102 853 ton dur bu veriler doğrultusunda TD kütleli olarak tarımsal dış ticaret açığı vermektedir. Tarımsal dış ticaret açığı 1 062 440 ton olarak hesaplanmaktadır. Kütleli olarak en büyük ihracatçı ülke ve aynı zamanda dış ticaret fazlası veren ülke Kazakistan'dır. TD tarım dış ticaretinde ikinci ihracatçı güç olarak Türkiye bulunmakta, fakat Türkiye aynı zamanda tarım dış ticaretinde en fazla açık veren ülke durumundadır. Kazakistan dışındaki diğer TD ülkeleri ihracatlarının iki katı kadar kütleli tarım ithalatı gerçekleştirmişlerdir.

Kütleli tarım dış ticaret yapı tam bir sonuç olarak tek başına değerlendirilemez, tarımsal dış ticaretin ekonomik boyutuna da bakmak gereklidir. Tarımsal dış ticaretin kütleli ve ekonomik yapı beraber incelendiğinde dış ticaretin katma değer yapısı ortaya konulmuş olacaktır. Tablo-8'de TD tarım dış ticaretinin ekonomik verileri gösterilmiştir. Bu verilere göre TD toplamda 10,7 milyar\$ ihracat gerçekleştirirken 10,94 milyar\$ ithalat yapmıştır ve TD tarım dış ticaret hacmi 21,64 milyar\$ olarak gerçekleşmiştir.

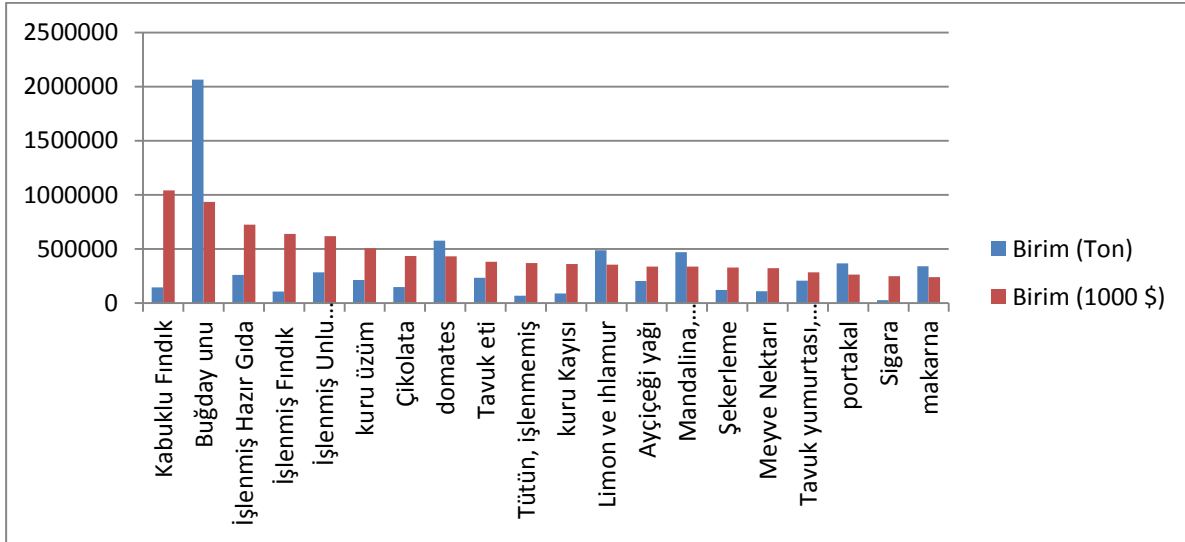
Tablo-8: TD Tarımsal Dış Ticareti (1000 \$)

1000 \$	İhracat	İthalat	Fark	Toplam
Kazakistan	1.972.199	1.718.010	254.189	3.690.209
Kırgızistan	178.292	449.216	-270.924	627.508
Türkmenistan	151.044	244.372	-93.327	395.416
Azerbaycan	488.649	931.420	-442.771	1.420.069
Özbekistan	1.012.749	774.392	238.357	1.787.141
Türkiye	6.892.586	6.826.935	65.651	13.719.521
Toplam	10.695.519	10.944.344	-248.825	21.639.864

Kaynak: (FAO 2014)

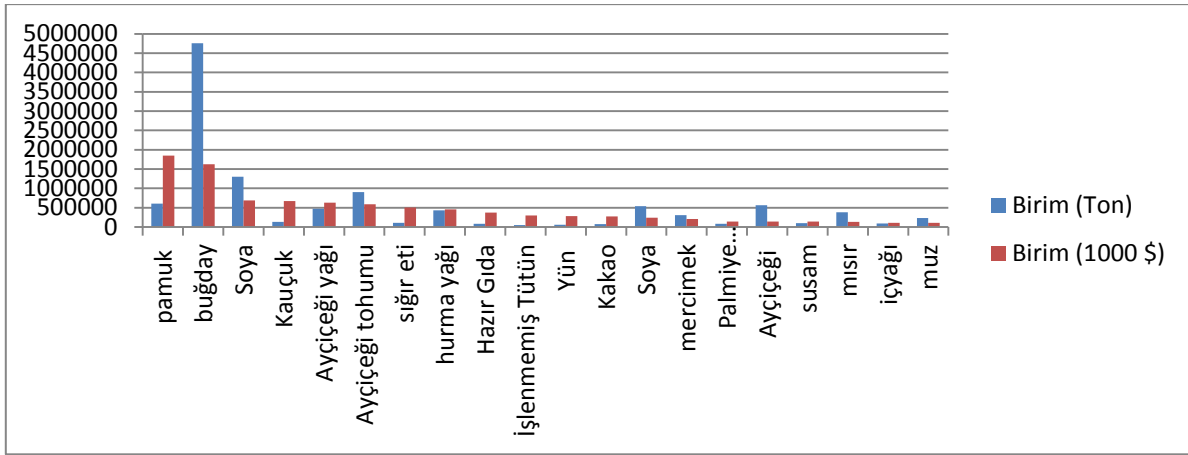
TD 2011 yılı verilerine göre 248,82 milyon\$ tarımsal dış ticaret açığı vermiştir. TD'nın toplamda ekonomik tarım dış ticaret vermesine sebep Azerbaycan, Kırgızistan ve Türkmenistan'ın tarım dış ticaret açıklarıdır. Bu üç ülke dışında kalan diğer TD ülkeleri tarım dış ticaret fazlası vermişlerdir. TD'nın tarım ihracatında kütleli olarak ikinci sırada yer alan Türkiye 6,89 milyar \$ ihracat ile TD tarım ihracatının %64,44 tek başına oluşturmaktadır. Ayrıca Türkiye kütleli tarım dış ticaretinde açık verirken, ekonomik tarım dış ticaretinde fazla vermeyi başarabilmiştir. Özbekistan da kütleli tarım dış ticaretinde açık verirken bu açığını ekonomik anlamda kapatmış ve dış ticaret fazlası verebilmiştir. Bu iki ülkenin tarım ticaretinde katma değeri yüksek ürünler ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. Ancak Kazakistan için aynı sonuçları söylemek mümkün değildir. Kazakistan kütleli tarım dış ticaretinde dış ticaret fazlası oldukça büyük görünmesine karşılık, ekonomik anlamda elde ettiği dış ticaret fazlası yeterli seviyede değildir. Bu veriler doğrultusunda Kazakistan'ın tarımsal dış ticaretinde katma değer yapısının düşük olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil-7 ve 8'de görüldüğü gibi Türkiye'nin tarım ihracat kalemleri (un hariç) katma değeri yüksek ürünlerden oluşmaktadır. İthalat kısmında ise pamuk dışında kalan kalemler katma değeri düşük ürünlerdir. Ancak pamuk hem katma değeri yüksek, hem de Türkiye dışındaki TD ülkeleri açısından önemli bir üründür.

Şekil-7: 2011 Yılı Türkiye'nin Tarımsal Ürün İhracatı

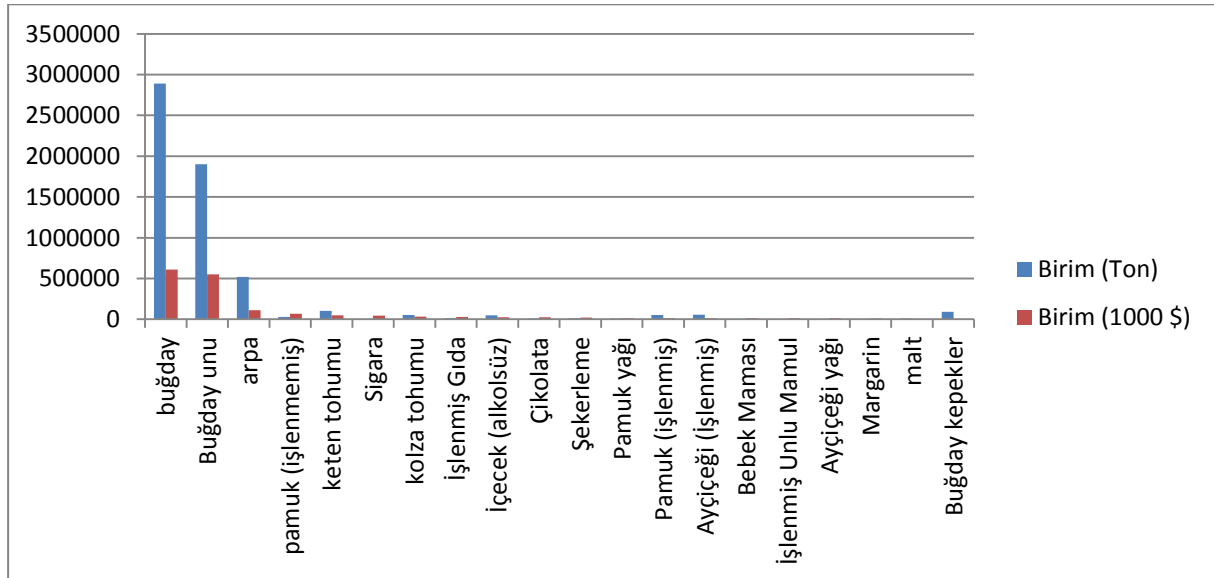
Kaynak: (FAO 2014)

Şekil-8: 2011 Yılı Türkiye'nin Tarımsal Ürün İthalatı

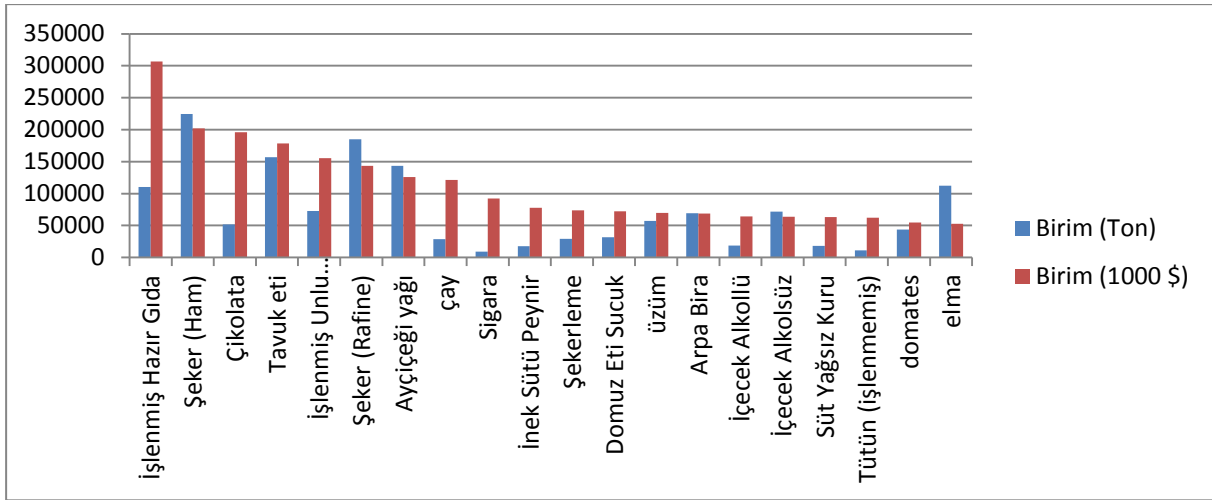
Kaynak: (FAO 2014)

Kazakistan'ın ihracatının ana kalemleri buğday, un ve arpadan oluşmaktadır ve bu ürünlerin katma değerleri oldukça düşüktür. İthalatta ise katma değeri yüksek işlenmiş ürünler bulunmaktadır. Kazakistan küresel olarak çok fazla ürün ihraç etmesine karşılık dış ticaret fazlası tutarının az olması Kazakistan'ın tarımsal katma değer üretmekte çok zorlandığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

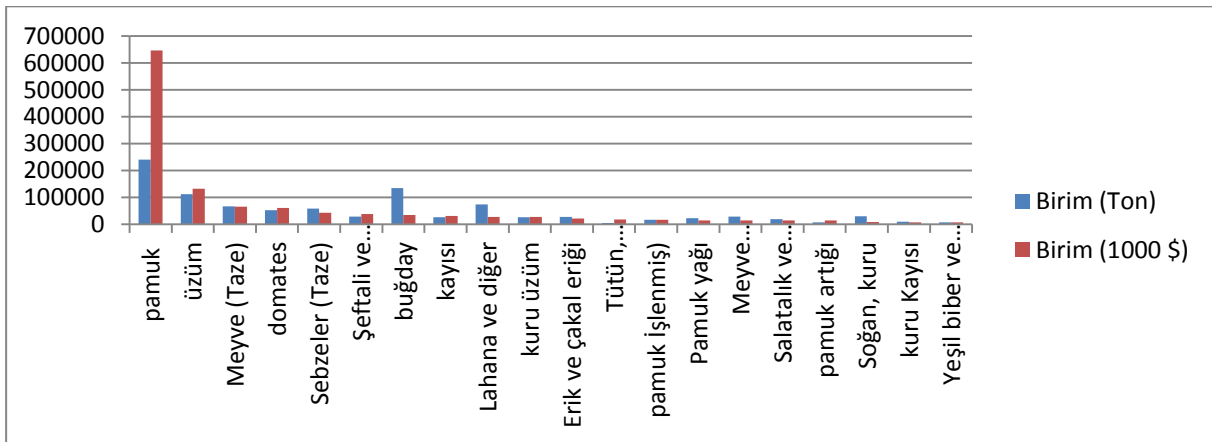
Şekil-9: 2011 Yılı Kazakistan'ın Tarımsal Ürün İhracatı

Kaynak: (FAO 2014)

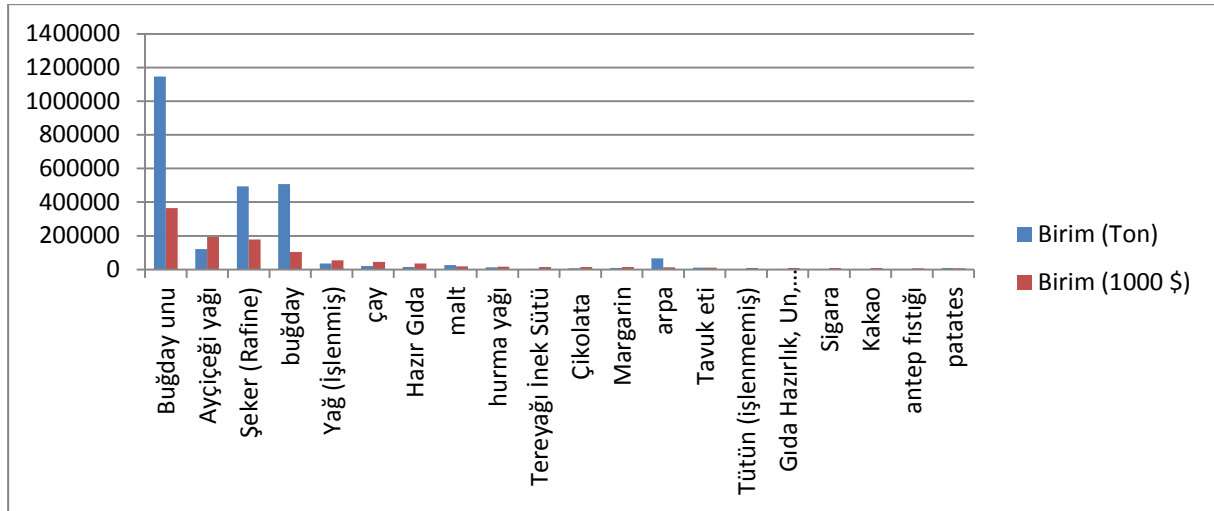

Şekil-10: 2011 Yılı Kazakistan'ın Tarımsal Ürün İthalatı
Kaynak: (FAO 2014)

Özbekistan'ın tarımsal dış ticaret vermesinin sebebi ihracatının içerisinde katma değeri yüksek pamuğun olmasıdır. Pamuk dışında katma değeri yüksek olan üzümün ticaret hacmi ise büyük seviyelerde değildir. Özbekistan'ın tarımsal dış ticaret fazlasının temelinde teknolojik katma değer değil, iklime bağlı stratejik endüstriyel tarım ürünlerinin üretilmesinden kaynaklanmaktadır.

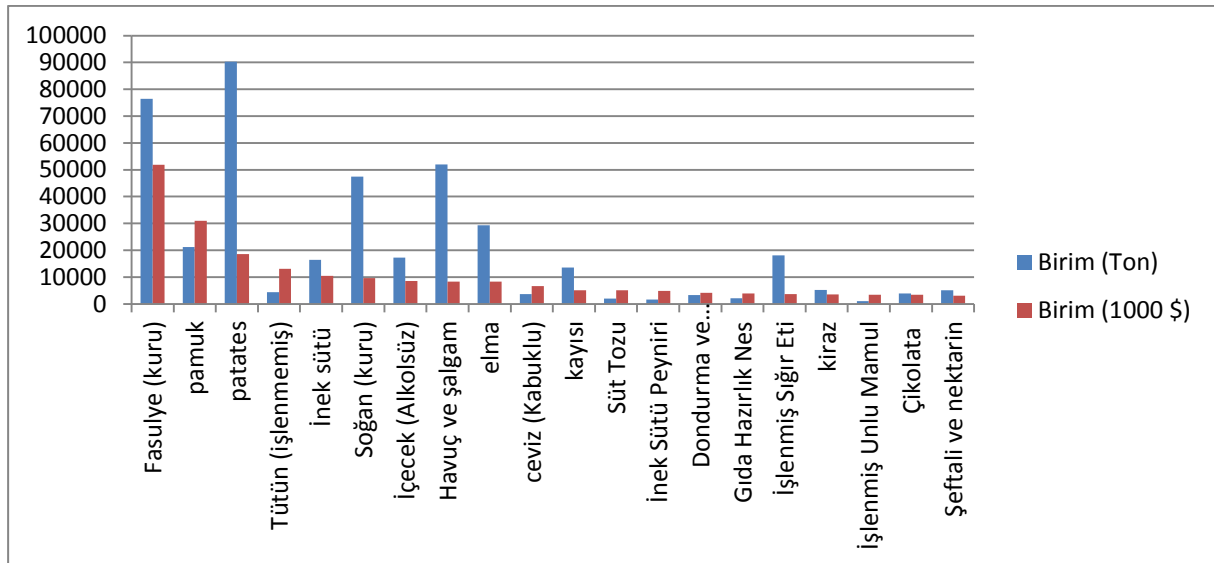

Şekil-11: 2011 Yılı Özbekistan'ın Tarımsal Ürün İhracatı
Kaynak: (FAO 2014)

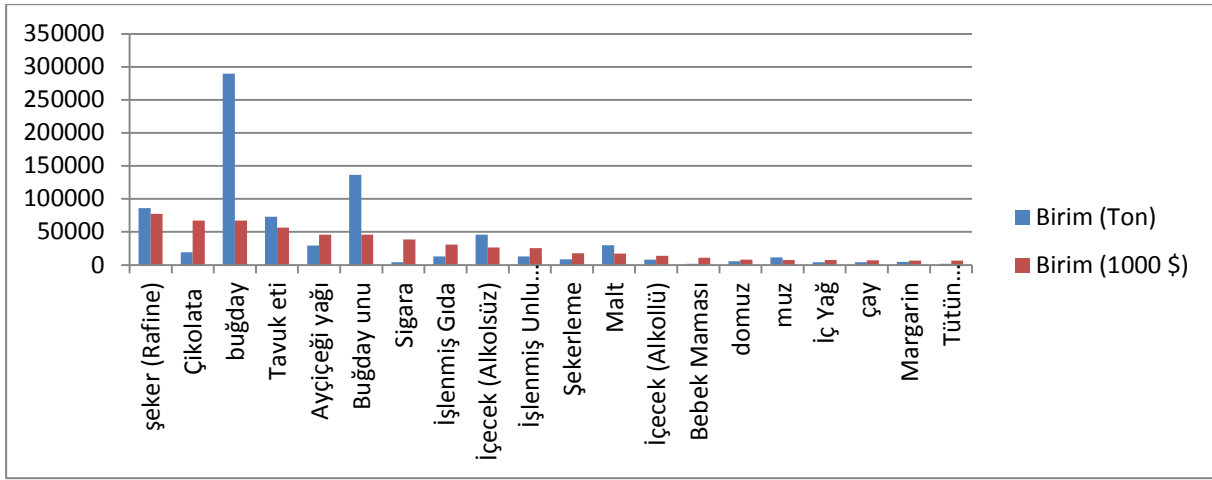

Şekil-12: 2011 Yılı Özbekistan'ın Tarımsal Ürün İthalatı
Kaynak: (FAO 2014)

Kırgızistan'ın tarımsal dış ticaretine bakıldığında bakliyat ve meyve ihracatına karşılık işlenmiş tarım ürünleri (şeker, çikolata vb.) ve buğday ithalatı gerçekleştirilmektedir. Bu tarımsal dış ticaret yapısı Kırgızistan'ın tarımsal dış ticaret fazlası vermesini engellemektedir.

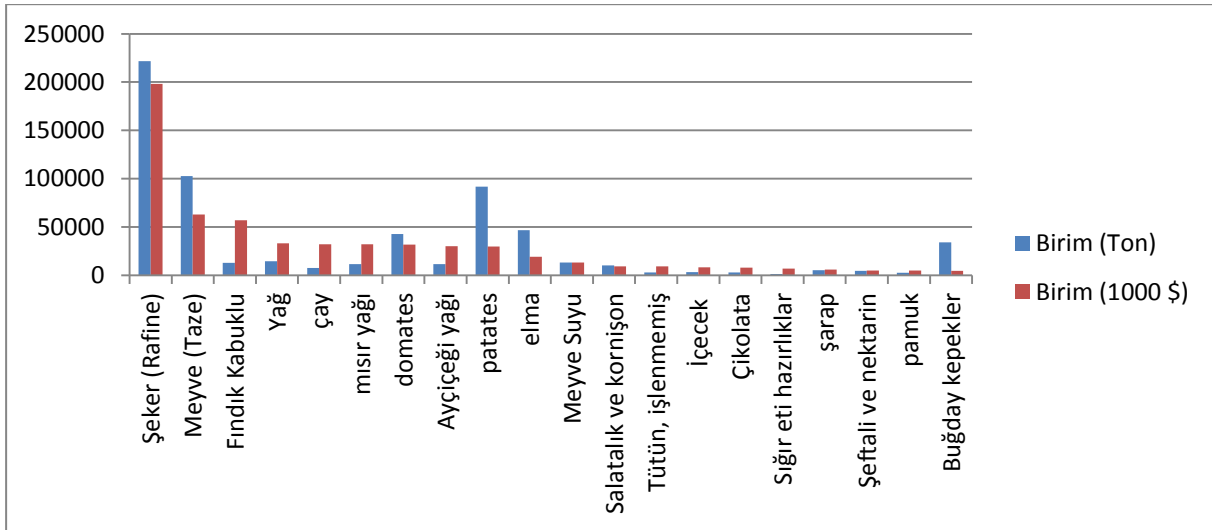

Şekil-13: 2011 Yılı Kırgızistan'ın Tarımsal Ürün İhracatı
Kaynak: (FAO 2014)

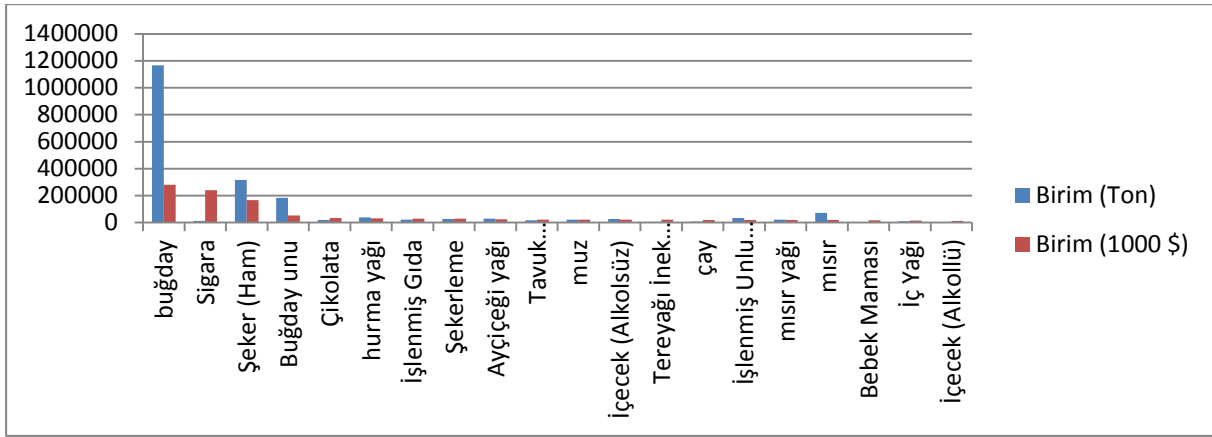

Şekil-14: 2011 Yılı Kırgızistan'ın Tarımsal Ürün İthalatı
Kaynak: (FAO 2014)

Azerbaycan tarımsal dış ticaretinde açık vermesinin sebebi diğer ülkelerden farklı olarak katma değer problemi değil, ihracat miktarlarının farklılığıdır. Azerbaycan katma değeri yüksek ürünler ihraç edebilme yeteneğine karşılık ithalatı ihracatının oldukça üzerinde gerçekleşmektedir. Bu yapısal problemin daha detaylı bir şekilde incelenmesi ve gerekli stratejik kararların alınması gerekmektedir.

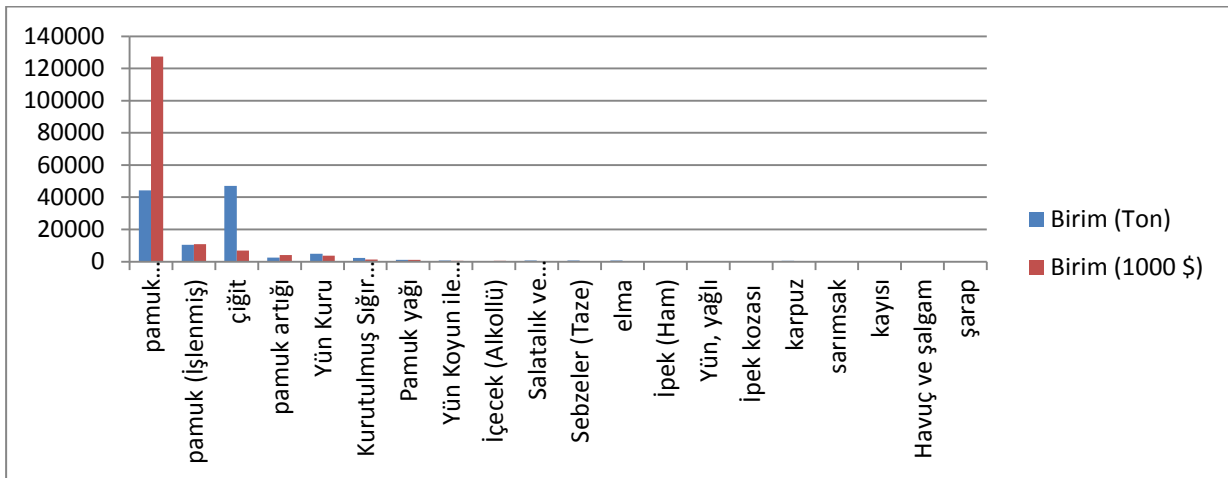

Şekil-15: 2011 Yılı Azerbaycan'ın Tarımsal Ürün İhracatı
Kaynak: (FAO 2014)

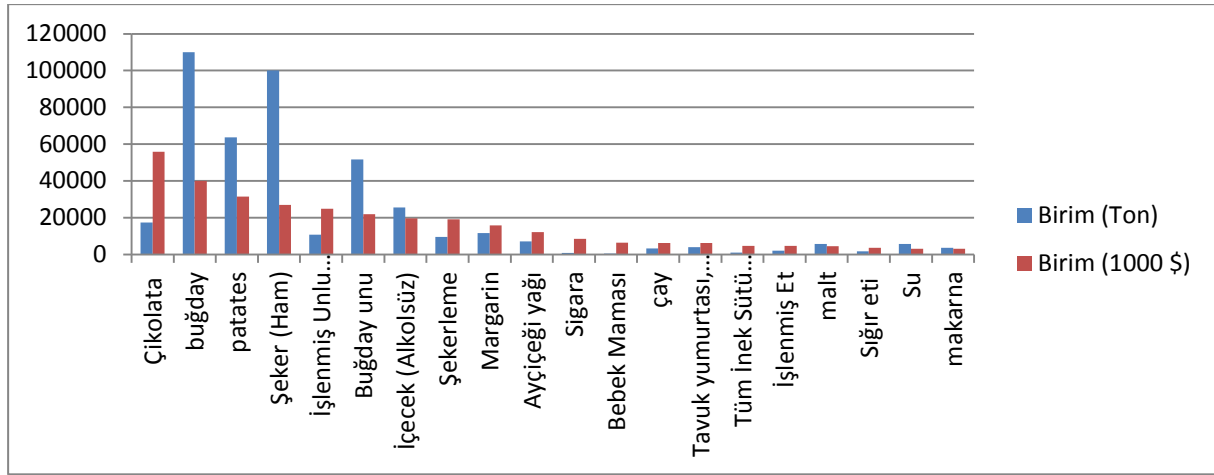

Şekil-16: 2011 Yılı Azerbaycan'ın Tarımsal Ürün İthalatı
Kaynak: (FAO 2014)

Türkmenistan'ın tarımsal dış ticaret açığı vermesinin nedeni ise ihracat kalemlerinin azlığıdır. İklimsel etkilere bağlı olarak tarım ürünleri çeşitliliği az olan Türkmenistan'ın katma değeri yüksek ürünler ihraç etse bile çeşitliliğin azlığından dolayı bir çok tarımsal ürünü ithal etmek zorunda kalmaktadır. Türkmenistan'ın tarım konusunda yapısal değil, ancak iklimsel ve coğrafik problemleri mevcuttur. Bu duruma bağlı olarak Türkmenistan'ın diğer TD ülkelerinden farklı stratejiler izlemesi gerekmektedir.

Şekil-17: 2011 Yılı Türkmenistan'ın Tarımsal Ürün İhracatı
Kaynak: (FAO 2014)

Şekil-18: 2011 Yılı Türkmenistan'ın Tarımsal Ürün İthalatı
Kaynak: (FAO 2014)

3 Verilerin Değerlendirilmesi

Elde edilen istatistik veriler ışında gerçekleştirilen değerlendirme sonuçları maddeler halinde aşağıda sunulmuştur:

- TD içerisinde gıda arz güvenliği konusunda Türkiye gıda fiyatlarının volatilité tehdidi altında iken, diğer TD ülkeleri gıdaya erişim konusunda tehdit altındadır. Bu durum Türkiye'de gıda fiyatları üzerinde spekülasyon olabileceğinin bir göstergesi olarak kabul edilmekte, diğer ülkelerde ise coğrafik nedenlerin daha etkin olabileceği sonucuna ulaşılmaktadır. Gıda ürünleri üzerindeki arz güvenliğinin sağlanması için tarım ürünlerinde serbest ticaretin sağlanması tüm TD ülkeleri gıda güvenliği açısından olumlu olacağı düşünülmektedir.

- TD'nın kırsal alanda nüfus yoğunlu toplamda %39,78 dir. Ayrıca tarım işgücü toplam işgücünün %29,37'sini oluşturmaktadır. Türkiye dışında kalan diğer TD ülkelerinin önemli bir nüfus sayısı kırsalda yaşamaktadır.

- TD'nın kırsalda yaşayan nüfusu toplam gelirden aldıkları pay oldukça düşüktür. Kişi başına 3674 \$ gelire Türkiye kırsal nüfusu geliri en büyük ülke olurken, Kırgızistan kişi başına 250\$ ile geliri en düşük ülkedir. Diğer ülkeler ise genellikle 1000\$'ın altında kalmaktadır.

- TD kırsal yaşamının bu zorluklarına bağlı olarak kırsaldan kente göç önlenemez durumda olup, tarımsal üretimin en önemli sorunlarından birisi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sorunun aşılabilmesi için TD ortak kırsal kalkınma projeleri geliştirmesi ve tarımda katma değeri ürünlerin üretilmesi desteklenmelidir.

- TD'nin toplam tarım gelirlerinin GSMH'ya oranı %9,23 dür. Özbekistan ve Kırgızistan %19 luk payları ile tarımın ön plana çıktığı ülkeler olup, Türkiye ve Türkmenistan %10-14 oranı ile tarımın toplam gelir üzerinde daha az olduğu ülkelerdir. Ancak Kazakistan ve Azerbaycan % 4 oranı ile toplam geliri içinde tarımın en düşük olduğu ülkelerdir.

- Tüm TD ülkelerinin tarım alanı başına geliri ile sürekli ekilen tarım alanı başına geliri arasındaki fark büyüktür. Bunun sebebi tarım için uygun alanların verimli kullanılmaması olarak açıklanabilir.

- TD'nin 21,64 milyar \$ tarımsal dış ticaret hacmi bulunmakta ve 248,82 milyon \$ toplamda tarımsal dış ticaret açığı vermektedir. Bu dış ticaret açığının temel sebebi katma değeri düşük ürünler ile ihracat yapılması ve katma değeri ürünlerle ithalatın yapılmasıdır. TD içerisinde katma değeri yüksek ürünler; fındık, pamuk ve işlenmiş gıda ürünleri olarak tespit edilirken, katma değeri düşük ürünler ise; başta buğday olmak üzere çeşitli tahıl grubu ürünlerdir.

- Türkiye, Azerbaycan ve Özbekistan hayvansal gıda tüketiminde ve üretiminde yetersiz kalırken, bitkisel gıda üretiminde ise yeterli seviyededirler. Kazakistan, Kırgızistan ve Türkmenistan bitkisel gıda üretiminde ve tüketiminde yetersiz kalırken, hayvansal gıda üretiminde ve tüketiminde yeterli seviyede oldukları anlaşılmaktadır. Kazakistan'ın buğday üretimini tablolarda görüldüğü gibi ayrıca incelemek gerekmektedir. Kazakistan bitkisel üretiminin büyük kısmını buğday olarak gerçekleştirirken diğer bitkisel ürünlerde yetersiz olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye'nin ise en büyük tarım ithalat kalemi buğday olarak tespit edilmiştir. Bu veriler ışında TD'nin ortak tarım politikaları oluşturması karşılıklı olarak tüm ülkelere fayda sağlayacaktır.

Yukarıda maddeler halinde sunulan değerlendirme sonuçlarına göre TD'nin ortak tarım politikaları geliştirmesi tüm TD yapısına olumlu yansıtacağı tarafımca düşünülmekte. Ancak bu politikaların finansmanı konusunda gerekli bütçenin oluşturulması çok ciddi bir problem olarak ortaya çıkmaktadır.

4 Sonuç

AB'nin tarım alanında entegrasyonunun temelinde gıda arz güvenliği, kırsal kalkınma, kaynakların etkin kullanımı ve doğal yaşamın korunmasıdır. Benzer kaygılar TD için de geçerlidir. Ancak bu sorunların çözümünde uygulanacak politikalar çok dikkatli seçilmelidir. AB'nin OTP çerçevesinde yaşadığı tecrübelerle bakılarak ilk dönemlerde sadece gıda arz güvenliği kaygıları ile üreticilerin desteklenmesi ile yüksek fiyatlandırma politikasına bağlı

olarak büyük maliyetler ve büyük gıda stokları ortaya çıkmıştır. AB mali olarak sorunlar yaşaması ile birlikte AB tarımı da rekabetçi yapısını kaybetmiştir. Ne olursa olsun üret politikası aynı zamanda doğal yaşamı ve çevreyi tehdit eder hale gelmiştir. Bu hataların düzeltilmesi için üretimi destekleyici teşvik sistemlerinden çıkılmış, hatta bazı sektörler için üretim kotaları getirilmiştir. Bu politikalar doğrultusunda gıda stokları azaltılmış fakat kırsal kalkınmada bölgesel gelir farklılıkları ortaya çıkmış ve ekonomik kaynakların kullanımının verimliliklerinde azalmalar görülmüştür. Günümüzde OTP hedef fiyat sisteminden tamamen çıkmış, tarımsal ihracat desteklerini azaltmış ve tarımsal üretim üzerinde kota politikalarını yumuşatmış ve hatta belli süreler sonra tamamen kaldırılması planlamıştır. OTPAB bütçesinde büyük yer tutan bu kalemler yerine kırsal kalkınmayı, teknoloji ve Ar-Ge faaliyetlerini destekleyerek AB tarımını rekabetçi yapıya ulaştırmayı hedeflemektedir.

AB'nin OTP tecrübesine bağlı olarak ve TD'nin mevcut verilerine bakarak TD'nin tarım entegrasyon politikalarının nasıl olması gerektiği şu şekilde özetlenebilir:

- TD ülkelerinin tarımsal karşılıklı üstünlükleri sadece TD vatandaşlarının gıda güvenliğini değil diğer çıkar gruplarının kaygılarını da çözebilecek büyük bir potansiyele sahip olduğu anlaşılmaktadır. Buna bağlı olarak TD kendi içerisinde tarım alanında ortak hareket etmeli ve tarım ürünleri ticaretinde TD önceliği prensibi kabul edilmelidir.
- TD kırsal yaşam kalitesi teknolojik ve ekonomik olarak desteklenerek yüksek katma değerli tarım ürünleri ile dış pazarlarda rekabet üstünlüğü sağlanmalıdır.
- TD'nin ortak tarım yapısının ve finansmanının yönetilmesinde şeffaf bir üst yönetim yapısı oluşturulmalıdır.

Gerçekleştirilen bu çalışma bir ön değerlendirme çalışması olup TD tarımsal verilerinin bir çoğuna ulaşılamamıştır. Ancak elde edilen veriler ışığında konunun çok önemli olduğu ve TD tarım entegrasyonu projesinin daha geniş anlamda incelenmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Eksikliklerin giderilmesi ve daha detaylı bilgiye ulaşılması için TD ülkelerinin ayrı, ayrı çalışmaları gerçekleştirerek TD tarım entegrasyonu çalışmayı içerisinde bilgiler paylaşılmalıdır. Elde edilecek bilgiler ışığında TD tarım alanında daha güçlü bir yapıya ulaşmak için TD tarım entegrasyonunu gerçekleştirebilecektir.

Kaynakça

- ABB (2012). 2013 Sonrası Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası. Ankara: TÜRKİYE CUMHURİYETİ AVRUPA BİRLİĞİ BAKANLIĞI, 2012.
- Baş, E. (2004). Avrupa Birliğinde Ortak Tarım Politikası Alanında 2003 Ve 2004 Yıllarında Gerçekleştirilen Reformların Genişleme Süreci Ve Türkiye'nin Adaylığı Göz Önüne Alınarak İncelenmesi (Doctoral dissertation, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği). Uzmanlık Tezi. Ankara
- ÇALIŞKAN, Ö. (2011). 2013 Sonrası Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 38*, 137-164 .
- ERAKTAN, G. (2006). Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasında Değişim Doğrultuları Ve Türkiye İçin Önemi.» *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi Cilt: 5, No:2* , 47-67.
- ERAKTAN, G. (2009). *ORTAK TARIM VE BALIKÇILIK POLİTİKASI*. Ankara: A.Ü.Ziraat Fakültesi,
- ERAKTAN, G., ve ÖREN N.(2014). AB OTP. www.archive.org, 2014. https://archive.org/stream/AvrupaBirliii/AbleOrtakTarim_djvu.txt (2015 tarihinde erişilmiştir).
- Erdoğan, O. (2015). Türkiye ve Avrupa Birliğinde Tarım Politikaları Ve Tarımda Emeklilik Sistemi. Pamukkale Üniversitesi Araştırma Projesi Raporu
- EU Agriculture and Rural Development . «Agriculture and Rural Development Agenda 2000.» *Agriculture and Rural Development Agenda 2000*. 2000. http://ec.europa.eu/agriculture/cap-history/agenda-2000/index_en.htm (2015 tarihinde erişilmiştir).
- Europa Commission . (2012). Historical Development of the CAP. *Europa Commission* . 2012. http://ec.europa.eu/agriculture/cap-history/cap-history-large_en.png (2015 tarihinde erişilmiştir).
- European Comission. (2012). ec.europa.eu. *European Comission Farm Policy*. 2012. http://ec.europa.eu/agriculture/50-years-of-cap/files/history/history_book_lr_en.pdf (2015 tarihinde erişilmiştir).
- European Commission (2012). *50 Years of Common Agricultural Policy*. Belgium: Publications Office of the European Union, 2012.
- European Commission (2011). A Budget for Europe 2020 .ec.europa.eu. 29 6 2011. http://ec.europa.eu/budget/library/biblio/documents/fin_fw1420/MFF_COM-2011-500_Part_I_en.pdf (2015 tarihinde erişilmiştir).
- FAO. «www.faostat3.fao.org.» www.faostat3.fao.org. 2014. <http://faostat3.fao.org/download/> (2015 tarihinde erişilmiştir).
- FOA. «www.faostat3.fao.org.» www.faostat3.fao.org. 2015. <http://faostat3.fao.org/download/D/FS/E> (2015 tarihinde erişilmiştir).
- IMF. «www.imf.org.» www.imf.org. 2014. <http://www.imf.org/external/index.htm> (2014 tarihinde erişilmiştir).
- Kamacı, A. (2006). Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikalarının Etkinliği ve OTP’ye Uyum Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Sakarya
- Kilit, G. (2012). *AVRUPA BİRLİĞİ ORTAK TARIM POLİTİKASI VE REFORM ÇALIŞMALAR*. İKV DEĞERLENDİRME NOTU, İKTİSADİ KALKINMA VAKFI, 2012.
- Kilit, G. (2012). *İKV DEĞERLENDİRME*. İKTİSADİ KALKINMA VAKFI http://oldweb.ikv.org.tr/images/upload/data/files/degerlendirme_notu_-_52.pdf, 2012.
- Hekimoğlu, B. ve Altındeğer, M. (2006). AB ORTAK TARIM POLİTİKALARI VE DTÖ KARARLARI-BUNLARIN ÜLKE ve BÖLGE TARIMINA. Samsun Valiliği İl Tarım Müdürlüğü Raporu. Samsun
- Nazlı, A.R. ve Küden A.B.(2012). AB Ortak Tarım Politikası ve Türkiye. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi* , 2012: 93-95.
- Sayın, C., Yelboğa, M., Ceylan, F.R., Özalp, M., (2012). *Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası, Türkiye ve Avrupa Birliği'nde Yas Meyve Sebze Piyasası'nın Değerlendirilmesi*. Proje, Antalya: “Akdeniz’in Kalbinde Yas Meyve Sebze Pazarlama” projesi, 2012.
- Sayın, C. ve Tufan, A. (2012). Türkiye ve Avrupa Birliği'nde izlenen Tarım Politikaları, [www.cengizsayin.com/YAYINLAR/AB_POLİTİKA_\(TOKAT\).pdf](http://www.cengizsayin.com/YAYINLAR/AB_POLİTİKA_(TOKAT).pdf)
- World Bank. «www.worldbank.org.» www.worldbank.org. 2014. <http://databank.worldbank.org/data/views/reports/tableview.aspx?isshared=true#> (2015 tarihinde erişilmiştir).
- Yücesoy, D.(2010). *Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası ve Avrupa Birliği- Türkiye Mali İşbirliği Kapsamında Tarım ve Kırsal Kalkınma*. Avrupa Birliği Uzmanlığı Yeterlilik Tezi, Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, 2010.